

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Смалиус Л. Н.

Навчально-методичний посібник з курсу
**МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

Для здобувачів вищої освіти
спеціальності С4 Психологія
другого (магістерського) рівня вищої освіти

Черкаси – 2026

УДК 159.9:378.14
ББК 88+74.580.26

Смалиус Л. Н.

С 50 Навчально-методичний посібник з курсу «Методологія та організація наукових досліджень». Для здобувачів вищої освіти спеціальності С4 Психологія другого (магістерського) рівня вищої освіти. / Смалиус Л. Н. – Черкаси: Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2026. – 81 с. – 3 др. арк.

Рецензенти:

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Черкаського національного університету імені Богдана
Хмельницького ***Т. В. Богдан;***

кандидат психологічних наук, начальник кафедри психології
діяльності в особливих умовах Черкаського інституту пожежної
безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України ***М. В. Фомич***

*Затверджено на засіданні кафедри психології Черкаського
національного університету імені Богдана Хмельницького*

(протокол № 14 від 21.01.2026 р.)

*та на засіданні Вченої ради Черкаського національного
університету імені Богдана Хмельницького*

(протокол № 08 від 25.02.2026 року)

ISBN

У пропонованому посібнику окреслено цілі та завдання курсу, визначено результати навчання навчального курсу «Методологія та організація наукових досліджень». Представлено перелік тем, стислий курс лекцій, теоретичних питань для підготовки студентами до практичних занять; розроблено систему практичних завдань, завдань для самостійної роботи, підготовки до аудиторних занять або ж для дистанційного навчання.

© ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2026

© Л. Н. Смалиус, 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	6
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ З КУРСУ.....	11
ЗМІСТ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	67
СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ ТА ВИМОГИ	75
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ТА ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛ.....	78

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Методологія та організація наукових досліджень» належить до обов'язкового переліку фахових дисциплін для освітніх програм спеціальності С4 «Психологія» другого (магістерського) рівня вищої освіти (денної та заочної форм навчання). Зміст навчального курсу спрямований на розширення у здобувачів вищої освіти спектру знань у сфері проведення наукових досліджень з психології.

Вивчення цього освітнього компонента рекомендується планувати у першому семестрі першого року навчання. Пререквізитами до вивчення курсу «Методологія та організація наукових досліджень» є базові знання з дисциплін першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, зокрема: «Загальна психологія», «Психодіагностика», «Експериментальна психологія», наявність яких підтверджена успішним складанням єдиного фахового вступного випробування (ЄФВВ) для вступників у магістратуру за спеціальністю С4 «Психологія».

Мета та цілі курсу

Мета курсу: розглянути основні проблеми методології наукового пізнання в галузі психології; проаналізувати прийоми, засоби і методи пізнання, за допомогою яких досягається отримання об'єктивно дійсних знань у психологічній науці.

Завданням вивчення навчальної дисципліни: надати магістрантам знання з наукових досліджень та виробити навички в організації наукової діяльності та розвивати критичне мислення; забезпечити підготовку до майбутньої наукової роботи; розкрити методологічні та теоретичні проблеми психології, пов'язані з понятійним апаратом, його змістом і суттю, зв'язком психології з іншими суспільними та природничими науками; допомогти у оволодінні методами дослідження.

Компетентності та очікувані результати навчання

Навчальна дисципліна «Методологія та організація наукових досліджень» забезпечує формування загальних та фахових компетентностей, передбачених освітнім стандартом зі спеціальності 053 «Психологія», змістом освітніх програми підготовки магістрів.

Інтегральна компетентність: Здатність вирішувати складні завдання і проблеми у процесі навчання та професійної діяльності у галузі психології, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій і характеризується комплексністю та невизначеністю умов і вимог.

Загальні компетентності:

ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК2. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.

ЗК3. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК4. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК5. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.

ЗК8. Здатність розробляти та управляти проєктами.

Фахові компетентності:

СК1. Здатність здійснювати теоретичний, методологічний та емпіричний аналіз актуальних проблем психологічної науки та / або практики

СК2. Здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження з елементами наукової новизни та / або практичної значущості.

СК3. Здатність обирати і застосувати валідні та надійні методи наукового дослідження та/або доказові методики і техніки практичної діяльності.

СК8. Здатність оцінювати межі власної фахової компетентності та підвищувати професійну кваліфікацію.

СК9. Здатність дотримуватися у фаховій діяльності норм професійної етики та керуватися загальнолюдськими цінностями.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми, **програмними результатами вивчення дисципліни** є такі:

ПР1. Здійснювати пошук, опрацювання та аналіз професійно важливих знань із різних джерел із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

ПР2. Вміти організовувати та проводити психологічне дослідження із застосуванням валідних та надійних методів.

ПР3. Узагальнювати емпіричні дані та формулювати теоретичні висновки..

ПРН7. Доступно і аргументовано представляти результати досліджень у писемній та усній формах, брати участь у фахових дискусіях.

ПР12. Здійснювати аналітичний пошук відповідної до сформульованої проблеми наукової інформації та оцінювати її за критеріями адекватності.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи проведення дослідницької роботи з психології

Лекція 1. Загально-методологічні основи наукових досліджень

1. Предмет та завдання дисципліни.
2. Наука як складова сучасної культури. Загальне визначення науки.
3. Поняття академічної доброчесності. Принципи дотримання академічної доброчесності.
4. Типи наукових досліджень.
5. Етапи наукового дослідження.

Лекція 2. Проблема актуальності наукових досліджень

1. Актуальність теми дослідницької роботи з психології.
2. Різноманіття цілей наукового дослідження. Критерії оцінки психічних явищ.

Лекція 3. Структурні компоненти теоретичного та емпіричного рівнів дослідження

1. Структурні компоненти теоретичного рівня.
2. Структура емпіричного рівня дослідження.

Лекція 4. Методи і методологія наукових досліджень

1. Поняття про методологію.
2. Функції та класифікація методів:
  - а) Загальнонаукові методи пізнання;
  - б) Конкретні наукові методи психологічних досліджень.
3. Математичне опрацювання даних психологічних досліджень.

Практичне заняття 1-2. Загально-методологічні основи наукових досліджень

1. Загальне визначення науки, цілі та завдання науки, структура науки.
2. Типи наукових досліджень.
3. Етапи наукового дослідження.
4. Структурні компоненти теоретичного та емпіричного рівнів дослідження:
  - проблема,
  - гіпотеза (види гіпотез),
  - теорія, структурні елементи теорії (поняття, категорія, науковий термін), види категорій та понять (наукова думка, положення, учення, ідея, принцип).
5. Структура емпіричного рівня дослідження (факти, емпіричні узагальнення, закони/залежності).
6. Взаємодія теоретичного і емпіричного рівнів дослідження.
7. Практичні завдання для виконання під час заняття.

Практичне заняття 3. Методи і методологія наукових досліджень

1. Поняття про методологію.
2. Методи і методологія наукових досліджень.
3. Загальнонаукові методи пізнання.
4. Конкретні наукові методи психологічних досліджень.

5. Математичне опрацювання даних психологічних досліджень .
6. Проблема об'єктивності дослідницьких методів у психології.
7. Практичні завдання.

Модульна контрольна робота

Змістовий модуль 2. Організація та проведення психологічних наукових досліджень

Лекція 5. Структура наукового дослідження з психології

1. Загальна характеристика випускних робіт.
2. Етапи виконання наукової роботи студентів-психологів.
3. Структура кваліфікаційної роботи.
4. Виконання та оформлення випускних робіт.
5. Порядок захисту випускної роботи

Лекція 6. Вимоги до оформлення дослідницьких робіт

1. Оформлення основного тексту роботи.
2. Оформлення ілюстративного матеріалу до випускної роботи.
3. Оформлення додатків.
4. Поняття про академічну доброчесність.
5. Принципи дотримання академічної доброчесності при виконанні наукового дослідження

Лекція 7. Мова і стиль наукової роботи

1. Ознаки писемної наукової мови.
2. Синтаксис наукової мови.
3. Загальні вимоги до цитування.
4. Оформлення посилань.
5. Оформлення бібліографічного апарату
6. Основні вимоги до наукових публікацій з психології.

Практичне заняття 4. Методика виконання науково-дослідних робіт з психології

1. Науково-дослідна діяльність студентів (основні завдання закладів вищої освіти, специфіка проведення НДД, умови успішного її виконання).
2. Види порушень академічної доброчесності. Способи запобігання академічного плагіату.
3. Загальна характеристика кваліфікаційних (дипломних, магістерських) робіт. Структура випускної наукової роботи з психології (ключові компоненти, аналіз розділів).
4. Труднощі при виконанні науково-дослідних робіт.
5. Алгоритм виконання науково-дослідної роботи.
6. Практичні завдання.

Практичне заняття 5. Вимоги до оформлення випускних робіт

1. Оформлення основного тексту роботи.
2. Оформлення ілюстративного матеріалу до випускної роботи.
3. Оформлення посилань.
4. Оформлення бібліографічного апарату.
5. Оформлення додатків.
6. Практичне завдання: аналіз наукової роботи за алгоритмом:
  - формулювання теми
  - обґрунтування актуальності теми
  - формулювання мети, об'єкта, предмета, гіпотези.
  - відповідність завдань змісту роботи і висновкам
  - структура роботи (наявність відповідних висновків у кінці розділів)
  - оформлення.

Практичне заняття 6. Мова і стиль наукової роботи

1. Ознаки писемної наукової мови.
2. Синтаксис наукової мови.
3. Загальні вимоги до цитування.

4. Практичні завдання

Практичне заняття 7. Види наукових публікацій з психології, їх цілі та завдання.

1. Структура наукової статті.
2. Вимоги до оформлення наукової статті (обсяги, анотації, ключові слова, оформлення літератури).
3. Рецензування наукових статей.
4. Порядок перевірки академічних текстів на наявність текстових збігів.

Модульна контрольна робота

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ З КУРСУ

(стислий лекційний курс)

Тема 1. Загально-методологічні основи наукових досліджень

Предмет та завдання дисципліни

1. На формування таких компетентностей спрямована навчальна дисципліна:

- формування наукового мислення;
- розвиток навичок пошуку актуальних для психології тем (*?* Які теми насправді є актуальними?*)
- більш детально розглянемо суть дослідницької роботи (кваліфікаційної) – є досвід виконання кваліфікаційних робіт, що дозволить більш реалістично зрозуміти, у чому суть і як виконувати кваліфікаційну роботу з психології)

- ознайомитися із правилами підготовки наукових статей, тез;
- розвивати навички публічного виступу/дискусії

2. Мотивація до вивчення МОНД:

- вдосконалити наукове мислення, навички критичної оцінки;
- сформулювати чітке уявлення про процес виконання кваліфікаційної роботи СО «магістр» (магістерської роботи).

3. Основні питання дисципліни, які плануємо розглянути (оглядово по темах лекцій).

4. Почнемо з аналізу поняття «наука»: *«?Спробуйте дати своє визначення поняття «наука». «Що таке наука?»(запишіть, зазначте своє прізвище як автора визначення), «Що таке психологічне дослідження?»*.

? Наука: щось суто нове/оригінальне чи слід дотримуватися усталених традицій?

У ході наукового вивчення явищ дійсності слід враховувати, що розвиток науки веде до розвитку цивілізації загалом чи певної галузі зокрема, однак кожна наукова новація, як правило, може натикатися на неприйняття, нерозуміння. Щоб авторська ідея конкретного науковця стала дійсно науковою думкою, вона повинна бути «оформлена» і

викладена у певних загальноприйнятих поняттях (у певній системі) – теоріях, наукових положеннях, які відображають стійкі закономірності (приклад з досвіду виконання кваліфікаційної роботи: «яка вибірка досліджуваних? Якої кількості людей стосується досліджуване явище?» тощо.)

* Під час проведення лекційних занять пропонуються питання, що носять проблемний характер, для дискусійного обговорення

Наука як складова сучасної культури

Наука є однією з визначальних особливостей сучасної культури і, водночас, найдинамічнішим її компонентом. Сьогодні неможливо обговорювати соціальні, психологічні, культурні, антропологічні проблеми, незважаючи на розвиток наукової думки. Жодна з найбільших філософських концепцій ХХ століття не могла обійти феномен науки, не виразити свого ставлення до науки в цілому і до тих світоглядних проблем, які вона порушує.

Здобуваючи наукові знання у ході професійного становлення, тобто, у тій чи іншій мірі займаючись наукою, навряд чи хтось всерйоз замислювався над питаннями: Що таке наука? Яка головна роль науки? Чи існують межі наукового пізнання і пізнання взагалі? Яке місце заснованої на науці раціональності в системі інших способів ставлення до світу? Чи можливе позанаукове пізнання оточуючої дійсності?

Сучасні проблеми науки. Обговорення світоглядно-філософських питань супроводжувало становлення і розвиток сучасної науки. Сьогодні ці сформульовані питання постають в новій і надто гострій формі. Сучасна наука зіткнулась із протидією двох проблем.

А. З одного боку, виявилися небачені перспективи науки і заснованої на ній техніки. З другого боку, виявилися межі розвитку цивілізації односторонньо технологічного типу: і у зв'язку з глобальною екологічною кризою, і як наслідок неможливості тотального управління соціальними процесами.

Історія науки знає немало видатних дослідників окремих галузей знань, але значно рідше зустрічалися вчені, які своєю думкою охоплювали всі знання про природу своєї епохи і намагалися надати їм системності. Такими були в другій половині XV століття і на початку XVI століття Леонардо да Вінчі, Рене Декарт, в XVIII — сторіччі М.В. Ломоносов (1711-1765), а також відомий природодослідник Володимир Іванович Вернадський (1863-1945). Загалом, продовжуючи цей ряд, можна окреслити загальноприйнятний образ людини-науковця, Б. образ вченого – це, як правило особистість виключно ерудована, котра вільно володіє багатьма мовами, стежить за світовою науковою та художньою літературою, спілкується (підтримує взаємини) з найвидатнішими зарубіжними діячами науки і культури. Саме такий підхід дозволяє вченому завжди бути в курсі подій у науковому світі, а в своїх висновках і узагальненнях заглядати далеко вперед.

Як показує сьогоденний досвід і практика, досить важко навести подібний приклад серед сучасних науковців, які у силу об'єктивних чи суб'єктивних причин досить вузько сприймають категорію «наука» і є компетентними фахівцями суто однією (своєї) галузі науки. Тому для загального розвитку при здобутті ОКР «магістр» буде невиправдано, якщо ми обминемо увагою науковий аспект підготовки психологів-магістрів – саме тому ми і вивчаємо зазначену дисципліну не лише у психологічному, а у загальнонауковому аспекті.

Загальне визначення науки

Що потрібно для того, щоб творча думка, ідея стали наукою?

Наука становить систему, яка складається: з теорії; методології, методики і техніки досліджень; практики впровадження отриманих результатів. Ця система відображена у структурі дослідницьких робіт різних рівнів: статті, кваліфікаційній роботі, дисертації – саме наявність цих «атрибутів» перетворює ідею на наукове дослідження.

Роль науки в житті сучасного суспільства важко переоцінити. Науково-технічний прогрес має великий вплив на

підвищення рівня життя людства. В країнах, де науково-технічний прогрес відбувається адекватними (відповідними потребам часу) темпами, істотно знижена дитяча смертність і одночасно зросла тривалість життя, наявні кардинальні зміни в побуті, зручніше і комфортніше життя. Ступені розвитку будь-яких країн оцінюють по тому, наскільки в них використовуються сучасні наукові досягнення і яке ставлення до науки та вчених. (Навести приклад проблем, над якими борються у різних країнах світу: дитячий голод і смертність; тваринна евтаназія; тощо.)

Мета науки — зберігати і примножувати знання для суспільства і подальших поколінь. Знання дозволяють людині, знаючи природу речей, робити правильний вибір з наявних варіантів, тим самим роблячи своє життя багатшим у всіх сенсах. *(Порівняти зазначені визначення із відповідями студентів)*

Безпосередні цілі науки — отримання знань про об'єктивний і про суб'єктивний світ, досягнення об'єктивної істини.

Завдання науки:

- добір, опис, аналіз, узагальнення і пояснення фактів;
- виявлення законів руху природи, суспільства, розвитку особистості;
- систематизація отриманих знань;
- пояснення суті явищ і процесів;
- прогнозування подій, явищ і процесів;
- встановлення напрямів і форм практичного використання отриманих знань.

Саме такі завдання повинні становити основу наукового дослідження.

Система науки може бути представлена по-різному залежно від підстав поділу складових її елементів. Так, В. П. Кохановський розрізняє:

- науку, яка разом з істинним включає недійсні результати (релігійні, магичні уявлення, певні суперечності і парадокси, особисті пристрасті, антипатії, помилки і таке інше);
- ядро науки — достовірний, дійсний пласт знань;
- історію науки;
- соціологію науки — галузь соціології, яка досліджує закономірності виникнення, функціонування й розвитку науки, взаємодії її як соціальною явища із суспільством та різними соціальними інститутами.

Структура науки. Якщо науку розглядати з погляду взаємодії суб'єкта і об'єкта пізнання, то вона включає такі елементи:

- 1) об'єкт (предмет) — те, що вивчає конкретна наука, на що спрямоване наукове пізнання;
- 2) суб'єкт — конкретний дослідник, науковець, фахівець наукової організації, організація;
- 3) наукова діяльність суб'єктів, що застосовують певні прийоми, операції, методи для пізнання об'єктивної істини і виявлення законів дійсності.

У наш час залежно від сфери, предмета і методу пізнання розрізняють науки: *природничі; гуманітарні і соціальні; технічні та інші.*

Поняття академічної доброчесності. Принципи дотримання академічної доброчесності

Академічна доброчесність полягає у відповідальному і чесному підході до освітньої і наукової діяльності. Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів і визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Основними нормативами, які регулюють дотримання принципів академічної доброчесності є «Кодекс академічної доброчесності та корпоративної етики ЧНУ імені Богдана Хмельницького».

Академічна доброчесність і корпоративна етика впроваджуються в Університеті шляхом дотримання наступних принципів:

- законності (суворе дотримання приписів законів та вимогливе ставлення щодо виконання цього обов'язку іншими);
- чесності (поводитися чесно, прозоро та відкрито, не припускати неправдивих тверджень та суджень);
- взаємоповаги (створення у міжособистісних відносинах учасників освітнього процесу атмосфери довіри та толерантності);
- гендерної рівності (дотримання рівності прав і свобод та забезпечення можливостей для самореалізації жінок і чоловіків);
- ввічливості (дотримання правил етикету, демонстрація чемності та люб'язності до оточуючих людей);
- справедливості (неупереджене ставлення один до одного, об'єктивне оцінювання результатів навчальної та науково-дослідної діяльності);
- добросовісності та відповідальності (обов'язок брати на себе відповідальність за результати своєї діяльності і взяті обіцянки);
- прозорості (можливість відкритого доступу до процедур, які стосуються освітньої, науково-дослідницької, господарської та фінансової діяльності, окрім тієї, доступ до якої обмежено законодавством);
- толерантності (терпимість, повага, прийняття та визнання рівноправності людської особистості, культури, цінностей, віри та різноманіття їх виявлення; відмова від домінування та насильства);
- верховенства права (діяльність суб'єктів освітньої діяльності на засадах законності, правової визначеності, рівності перед законом і недискримінації);
- пріоритету прав і свобод людини і громадянина (дотримання гарантованих Конституцією України та передбачених законами основних прав і свобод людини (як найвищої соціальної цінності);
- науковості (добір навчального матеріалу з урахуванням останніх досягнень науки і техніки; розкриття наукових причинно-наслідкових

зв'язків явищ, що вивчаються; пропаганда досягнень вітчизняної науки й техніки, успіхів українських учених);

- професіоналізму та компетентності (здатність систематично, ефективно і якісно здійснювати освітню діяльність, постійне підвищення свого наукового рівня);

- академічної свободи (можливість висловлювати і поширювати будь-які ідеї та погляди, критикувати ідеї та погляди інших).

Зазначені принципів орієнтовані на всіх учасників університетської спільноти, а їхнє дотримання має стати для них справою честі.

Дотримання академічної доброчесності науково-педагогічними працівниками передбачає:

- посилення на джерела інформації при використанні запозичених ідей, розробок, тверджень, відомостей;

- дотримання норм чинного законодавства про авторське право і суміжні права;

- надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну наукову (науково-педагогічну, творчу) діяльність;

- контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти;

- об'єктивне оцінювання результатів навчання.

Дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти передбачає:

- самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);

- посилення на джерела інформації при використанні запозичених ідей, розробок, тверджень, відомостей;

- дотримання норм чинного законодавства про авторське право і суміжні права;

– надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використанні методики досліджень і джерела інформації.

Види порушень АД та відповідальність визначені у «Кодексі».

Типи наукових досліджень

Наукові досягнення реалізуються шляхом наукових досліджень. Вони *класифікуються* за різними підставами.

1. За джерелом фінансування розрізняють наукові дослідження:

– *бюджетні* – фінансуються із засобів різного виду бюджету (держбюджетні теми в рамках ННІ різних ВНЗ),

– *господарсько-договірні* – фінансуються організаціями-замовниками за господарськими договорами;

– *такі, що не фінансуються* – можуть виконуватися за ініціативою вченого, індивідуальним планом викладача та таке інше (наприклад, дисертація).

2. У нормативних правових актах про науку наукові дослідження поділяють **за цільовим призначенням** на фундаментальні, прикладні, пошукові і розробки.

• **Фундаментальні** наукові дослідження — це експериментальна або теоретична діяльність, яка спрямована на отримання нових знань про основні закономірності функціонування і розвитку людини, суспільства та навколишнього природного середовища (*Приклад: Закономірності функціонування психіки/поведінки на різних вікових етапах розвитку людини*).

• **Прикладні** наукові дослідження — це дослідження, які спрямовані переважно на застосування нових знань для досягнення практичної мети і вирішення конкретних завдань. Іншими словами, вони спрямовані на вирішення проблем використання наукових знань, отриманих в результаті фундаментальних досліджень, в практичній діяльності людей (*Приклад: Вивчення мотивації школярів до навчання задля підвищення рівня їх успішності*).

- Наукові дослідження у сфері психологічних наук часто є поєднанням двох названих видів, і тому їх слід іменувати **теоретико-прикладними**

- **Пошуковими** називають наукові дослідження, які спрямовані на визначення перспективності роботи над темою, пошуку шляхів рішення наукових завдань (Приклад: *Розробка методів корекції агресивної поведінки дітей підліткового віку*).

- **Розробкою** називають дослідження, яке спрямоване на впровадження в практику результатів конкретних фундаментальних і прикладних досліджень (Приклад: *Розробка методики діагностики певного явища; Розробка програми роботи з певною категорією клієнтів*).

3. **За тривалістю** наукові дослідження можна розділити на довгострокові, короткострокові і експрес-дослідження.

4. **Залежно від форм і методів** дослідження виділяють експериментальне, методичне, описове, експериментально-аналітичне, історико-біографічне дослідження і дослідження змішаного типу. (Пояснити стисло їх сутність)

5. **За метою проведення** дослідження можна розділити на декілька типів.

1. До першого типу відносяться *пошукові дослідження*. Хоча назва звучить тавтологічно, мається на увазі спроба розв'язання проблеми, якої ніхто не ставив або не розв'язував подібним методом. Наукові роботи такого роду спрямовані на отримання принципово нових результатів в малодослідженій галузі.

2. Тип — *критичні дослідження*. Вони проводяться в цілях спростування існуючої теорії, моделі, гіпотези, закону і таке інше або для перевірки того, яка з двох альтернативних гіпотез точніше прогнозує реальність. Критичні дослідження проводяться в тих галузях, де накопичений багатий теоретичний і емпіричний запас знань і є апробовані методики для здійснення експерименту.

3. Тип — *відтворююче дослідження*. Його мета — точне повторення експерименту попередників для визначення достовірності, надійності і об'єктивності отриманих результатів.

??? (До якого типу відносяться дослідження у рамках кваліфікаційних робіт студентів?)

Важливо знати! Результати будь-якого дослідження повинні повторитися в ході аналогічного експерименту, проведеного іншим науковцем, який володіє відповідною компетенцією. Тому після відкриття нового ефекту, закономірності, створення нової методики і т. ін. виникає низка відтворюючих досліджень, покликаних перевірити результати першовідкривачів. Відтворююче дослідження — основа всієї науки. Отже, метод і конкретна методика експерименту повинні бути *інтерсуб'єктивними*, тобто операції, які проводяться в ході дослідження, повинні відтворюватися будь-яким кваліфікованим дослідником. У цьому полягає проблема об'єктивності результатів, отриманих у кваліфікаційній роботі.

Етапи наукового дослідження

Будь-яке дослідження включає ряд необхідних етапів. На кожному етапі вирішується певне завдання.

1. Дослідження починається з наукового формулювання проблеми.

2. На наступному етапі аналізується доступна інформація з проблеми, що вивчається. *(Не на основі підручників, а на основі монографій, дисертацій, статей, словників (якщо потрібно аналізувати сутність термінів))*

Може статися так, що ця проблема вже вирішена або існують аналогічні дослідження, які не привели до остаточного результату. Якщо є сумнів в результатах, отриманих раніше, то відтворюється дослідження за методикою, запропонованою раніше, потім аналізуються методи і методики, які застосовувалися для вирішення цих або аналогічних завдань. Найбільш творчий момент дослідження полягає у винаході оригінальної методики. Часто методична знахідка перетворює наукову галузь і породжує новий напрям. Винахід Г. Єббінгауза «безглузвих складів» сприяв відкриттю ряду цікавих закономірностей роботи довготривалої пам'яті. Запропонований Ф. Гальтоном метод порівняння психічних особливостей близнят поклав початок сучасним психо-генетичним дослідженням.

3. Наступним дуже важливим етапом є формулювання припущень – гіпотез (*? Як передбачуване вирішення проблеми. Отже, науковець – це той, хто не лише формулює проблему, а й намагається «зазирнути» у спробу її вирішення*).

4. Для їх перевірки будується план наукового дослідження. Він включає вибір **об'єкта** – групи людей, з якими проводитиметься експеримент або за якими вестиметься спостереження. Уточнюється **предмет** досліджень – частина реальності, яка вивчатиметься. Вибирається місце і час досліджень і визначається порядок експериментальних проб, щоб зменшити вплив перешкод на результат

експерименту (*Цей етап є важливим для успішного виконання практичного дослідження*).

5. Проведення досліджень за наміченим планом. У ході реального експерименту завжди виникають відхилення від задуму, які необхідно врахувати при інтерпретації результатів і повторному проведенні досліджу.

6. Після фіксації результатів експерименту проводиться первинний аналіз даних, їх математична обробка, інтерпретація і узагальнення. Початкові гіпотези перевіряються на достовірність. Формулюються нові факти або закономірності. Теорії уточнюються або відкидаються як непридатні.

7. На основі уточненої теорії робляться нові висновки і прогнози.

8. Оформлення результатів наукового дослідження.

Тема 2. Проблема актуальності наукових досліджень

Актуальність теми дослідницької роботи з психології

Наукове дослідження, насамперед, має бути актуальним у контексті певної науки. *Як формулюється тема наукового дослідження з психології?*

Проблема	Суть явища/явищ	Вікова категорія і особливості
Вплив... Розвиток... Особливості... Зв'язок... Взаємозв'язок... Психологічні чинники...	...самооцінки на успішність... ...лідерських якостей... ...емоційних проявів... ...стиль життя особистості... ...стресостійкості...	...дітей молодшого шкільного віку ...осіб, що мають вади розвитку ...дітей підліткового віку з неповних сімей

Різномайття цілей наукового дослідження

Виходячи з актуальності проблем сучасної психологічної науки, одним із ключових пунктів наукової роботи є визначення мети

конкретного дослідження. *Мета психологічного дослідження* може бути зумовлена такими потребами науки:

[при формулюванні теми слід враховувати, що вона повинна відповідати хоча б одному із зазначених показників]

1. Визначення характеристик психологічного явища (з літератури та життя):

– якщо у літературі представлений неповний опис характеристик психічного явища;

– якщо існують суперечності між емпіричними даними різних авторів.

- *Психологічні особливості прояву гендерної ідентичності у дітей з неповних сімей.*

- *Психологічні особливості Я-концепції у осіб юнацького віку, що мають ігрову залежність*

2. Виявлення взаємозв'язку психічних явищ:

– є потреба у визначенні характеристик взаємозв'язків (спрямованості, стійкості та ін.); *або*

– необхідно встановити цілісність структури взаємозв'язків.

- *Вплив ціннісних орієнтацій на стиль життя особистості у дорослому віці*

3. Вивчення вікової динаміки психологічного явища:

– дослідження процесів зростання і розвитку, вікової зміни психіки;

– розвиток в біологічному, психічному, соціальному, історичному планах;

– вплив життєвого досвіду;

– формування індивідуальності;

– роль соціуму, навчання, різних видів діяльності;

– дослідження вікових «поперечних» або «поздовжніх» зрізів.

- *Особливості розвитку емоційної сфери у дітей різного віку*

- *Особливості уявлень про осіб протилежної статі у жінок різних вікових груп*

4. Опис нового психологічного феномена або відкриття нової (іншої) природи психологічного явища:

- вивчення суперечності у поясненні суті певного психологічного явища;
- введення нових термінів, які б прийняло наукове співтовариство;
- створення теоретичних концепцій, які простіші ніж ті, що існують;
- визначення сфери дії психологічної закономірності.
- *Психологічні чинники підвищення адаптаційного потенціалу внутрішньо переміщених осіб*

5. Узагальнення:

- виведення більш загальних закономірностей ніж описані в літературі;
- введення нових понять, нових визначень, розширення значення деяких термінів, розширення сфери визначення поняття;
- конкретизація понять в цілому або в якій-небудь сфері психології;
- узагальнення як компонент дослідницької роботи.
- *Психологія позитивного перфекціонізму в діяльності педагогічних працівників*
- *Соціальна ідентифікація як чинник розвитку громадянської суб'єктності особистості*

6. Створення класифікацій, типології:

- розробка класифікацій;
- співвідношення класифікації з теорією або концепцією;
- визначення психологічних видів, типів і опис їх суттєвих ознак;
- нове розуміння класу психологічних явищ;
- створення ефективніших діагностичних процедур на основі класифікацій;
- розширення можливостей прикладної психології.
- *Ресурси і чинники психологічного благополуччя особистості*

7. Створення психологічної методики:

- для підвищення точності, надійності дослідження;
- повнішої характеристики психологічних якостей;
- скорочення часу психологічного обстеження;

- розширення контингенту випробовуваних (вік, стать, рівень освіти, стан психічного здоров'я і таке інше);
- полегшення опрацювання результатів (спрощення, алгоритмізація);
- психометричної перевірки існуючого методу.

8. Адаптація психодіагностичної методики:

- модифікація методики стосовно культури, етносу, мовного середовища та ін.

Зазначені цілі досліджень можуть переплітатися і доповнювати один одного. Таким чином, постановка наукової проблеми — це творчий акт, який вимагає особливого бачення, спеціальних знань і відповідної кваліфікації.

При визначенні теми дослідження слід уникати таких помилок, коли тема сформульована не точно, надто широко або ж без виокремлення проблеми:

- Можливості самореалізації жінки в сучасному суспільстві.
- Проблеми адаптації суб'єкта до мікросоціального середовища.
- Використання маніпуляційних технологій у політиці.
- Психологічні детермінанти конфліктності підлітків.
- Гармонійний розвиток дитини до і після народження.
- Депресивність у підлітковому віці.
- Дитячі страхи та їх психокорекція.
- Діагностика та запобігання емоційної тривожності молодшого дошкільника.
- Корекція дитячих страхів засобами ігрової терапії.
- Емоційна сфера молодшого школяра.
- Криза трьох років як важливий етап онтогенетичного розвитку особистості.
- Кризові періоди у розвитку особистості.
- Особистісний аспект кризи юнацького віку.
- Розвиток відносин між однолітками в шкільному віці.
- Розвиток образу «Я» в дошкільному віці.

- Психологічне благополуччя дитини в родині.
- Формування і розвиток особистості лідера.
- Функції мови у розвитку особистості.

Критерії оцінки психічних явищ

Після окреслення цілей дослідження важливим питанням постає наступне: за якими *критеріями* проводиться оцінка психічного явища?

«Критерії» – ознаки, характерні якості, за якими може бути описане (класифіковане) певне явище. Критерії в психологічному експерименті вибираються особливо ретельно. Їх необхідно перевіряти на «дієздатність». Вони мають відповідати таким ознакам:

1. Бути об'єктивними (настільки, наскільки це можливо в психології). Оцінювана ознака повинна оцінюватися однозначно.

Наприклад, за якими критеріями визначати агресивність?

2. Бути адекватними, валідними, тобто оцінювати саме те, що експериментатор хоче оцінити.

Наприклад, якщо в основі переключення уваги лежить рухливість нервових процесів, то вони і повинні бути критерієм оцінки.

3. Бути нейтральними стосовно досліджуваних психічних явищ – тобто не бути абсолютно залежних від них, спостерігатися не лише у контексті певного явища.

Приклад критеріїв, якими можна описати поняття «агресивність»: прояв ворожості стосовно оточуючих, гнів, роздратування, зумисні дії...

Тема 3. Структурні компоненти теоретичного та емпіричного рівнів дослідження

Структурні компоненти теоретичного рівня.

Структурними компонентами теоретичного пізнання є *проблема*, *гіпотеза* і *теорія*.

1. Проблема — це складне теоретичне або практичне завдання, способи вирішення якого невідомі або відомі не повністю. Проблема — це риторичне питання, яке дослідник ставить суспільству, але

відповідати на нього повинен він сам. Проблеми підрозділяються на реальні проблеми і «псевдопроблеми», які здаються значущими. Крім того, виділяється клас нерозв'язних проблем (перетворення ртуті на золото, створення «вічного двигуна», винахід універсальної методики і таке інше).

Розрізняють проблеми *нерозвинені* і *розвинені*).

Розвинені проблеми мають більш менш конкретні вказівки на шляху їх вирішення.

Нерозвинені проблеми характеризуються такими рисами:

- це важкі, нестандартні завдання;
- вони виникли на базі певної теорії, концепції;
- їх вирішення направлене на усунення суперечності, яка виникла у процесі пізнання;
- шляхи вирішення проблеми не відомі.

Постановка проблеми — початок будь-якого дослідження. У науці формулювання проблеми – це виявлення «дефіциту», браку інформації для опису або пояснення реальності. Здатність виявити «білу пляму» в знаннях про світ — один з головних проявів таланту дослідника. Наукова проблема формулюється в термінах (поняттях) певної наукової галузі. Після постановки проблеми відбувається формулювання гіпотези.

Отже, можна виділити такі **етапи породження проблеми**:

- виявлення браку в науковому знанні про реальність;
- опис проблеми на рівні буденної мови – він є необхідний, оскільки перехід на рівень буденної мови дає можливість переключатися з однієї наукової галузі (зі своєю специфічною термінологією) в іншу.
- формулювання проблеми в термінах наукової дисципліни.

Наприклад, причини агресивності поведінки людей можна шукати не в психологічних чинниках, а в біогенетичних і вирішувати проблему методами загальної або молекулярної генетики. Можна зануритися в астрологічне знання і спробувати

сформулювати проблему в інших термінах — у термінах впливу планет на характер і поведінку людини.

!!! При формулюванні наукової проблеми важливо застосовувати точні поняття, уникати абстрактних, збірних, «не наукових» понять; відходити від суб'єктивного бачення проблеми.

Таким чином, вже формулюючи проблему, ми звужуємо діапазон пошуку її можливих вирішень і висуваємо гіпотезу дослідження.

2. Гіпотеза — це наукове припущення, яке походить з теорії, воно ще не підтвержене і не спростоване; це припущення, які висуваються для вирішення проблеми методом експериментального дослідження. Це так звані, **експериментальні** гіпотези, які не обов'язково повинні ґрунтуватися на теорії. Разом з тим основна особливість будь-яких експериментальних гіпотез полягає в тому, що вони **операціональні** – тобто мають бути сформульовані в термінах конкретної експериментальної процедури. Завжди можна провести експеримент по їх безпосередній перевірці.

За змістом їх можна розділити на гіпотези про наявність:

- явища;
- зв'язків між явищами;
- причинному зв'язку між явищами.

Види експериментальних гіпотез: дослідники розрізняють наукові, статистичні, описові, пояснювальні та прогностичні гіпотези.

Наукові гіпотези формулюються як передбачуване вирішення проблеми («Застосування методів казкотерапії з дільти середнього шкільного віку може бути ефективним методом подолання девіантної поведінки»).

Описова гіпотеза — це припущення про істотні властивості об'єктів, характери зв'язків між окремими елементами об'єкта, що вивчається («Виникнення професійного стресу та ефективність його подолання залежить від стажу професійної діяльності»).

Пояснювальна гіпотеза — це припущення про причинно-наслідкові залежності («Черепно-мозкові травми, отримані у ранньому

віці, можуть бути одним із чинників появи маніакально-депресивного синдрому»).

Прогностична гіпотеза — це припущення про тенденції і закономірності розвитку об'єкта дослідження («*Активна творча діяльність сприяє самореалізації особистості*»).

Статистична гіпотеза — твердження стосовно невідомого параметра, сформульоване мовою математичної статистики. Будь-яка наукова гіпотеза вимагає підтвердження мовою статистики. Для доказу будь-якою із закономірностей причинних зв'язків або будь-якого явища можна навести безліч пояснень.

У ході організації експерименту кількість статистичних гіпотез обмежують до двох: *основної і альтернативної*, що і втілюється в процедурі статистичної інтерпретації даних. Ця процедура зводиться до оцінки схожості і відмінностей.

Після проведення конкретного експерименту перевіряються численні статистичні гіпотези, оскільки в кожному психологічному дослідженні реєструється не один, а безліч поведінкових параметрів.

Отже, експериментальна гіпотеза (первинна) служить для організації експерименту, а статистична (вторинна) — для організації процедури порівняння реєстрованих параметрів. Тобто статистична гіпотеза необхідна на етапі математичної інтерпретації даних емпіричних досліджень. Експериментальна гіпотеза — первинна, статистична — вторинна.

Гіпотези, які не спростовані в експерименті, перетворюються на компоненти теоретичного знання про реальність: факти, закономірності, закони. Процес висунення і спростування гіпотез можна вважати основним і найбільш творчим етапом діяльності дослідника. Встановлено, що кількість і якість гіпотез визначається креативністю (загальною творчою здатністю) дослідника.

Приклади гіпотез:

<i>Тема</i>	<i>Гіпотеза</i>
Зв'язок рівня тривожності медичних працівників зі стажем їх професійної діяльності	рівень тривожності медичних працівників може бути зумовлений стажем їх професійної діяльності
Позитивний емоційний настрій дитини дошкільного віку як передумова оптимального розвитку розумових здібностей	оптимальний розвиток розумових здібностей дитини дошкільного віку знаходиться у прямій пропорційній залежності від позитивного емоційного настрою
Вплив мотивації досягнень учнів юнацького віку на шкільну успішність	мотивація досягнення старшокласників пов'язана з рівнем їх навчальних мотивів та успішністю
Особливості самооцінки дітей підліткового віку з різним рівнем їх мотивації до успіху	рівень самооцінки у дітей підліткового віку та рівень мотивації до успіху є прямопропорційними

3.Теорії класифікують за предметом дослідження. Розрізняють психологічні, соціальні, математичні, фізичні, хімічні, етичні та інші теорії. Існують і інші класифікації теорій.

У сучасній методології науки виділяють такі *структурні елементи теорії*:

- початкові основи (поняття, закони, аксіоми, принципи і таке інше);
- об'єкт, що ідеалізується, тобто теоретична модель якоїсь частини дійсності, істотних властивостей і зв'язків явищ і предметів, що вивчаються ;
- логіку теорії — сукупність певних правил і способів доведення;
- філософські установки і соціальні цінності;

- сукупність законів і положень, виведених як наслідок з певної теорії.

Структуру теорії утворюють такі елементи: *поняття, думки, закони, наукові положення, учення, ідеї* та інше.

Поняття — це форма знання, яка відображає одиничне і особливе, таке, що є одночасно і загальним. Через поняття відбувається реалізація змістовного узагальнення, здійснюється перехід від суті до явища.

Категорія — загальне, фундаментальне поняття, що відображає найбільш істотні властивості і відносини предметів і явищ. Категорії бувають філософськими, загальнонауковими і такими, які належать окремій галузі науки.

Науковий термін — це слово або словосполучення, що позначає поняття, вживане в конкретній науці.

Сукупність понять (термінів), які використовуються в певній науці, утворює її *понятійний апарат*. У психологічних науках застосовуються спеціальні психологічні поняття і існує свій понятійний апарат.

(Наприклад: «формування, індивід...» - поняття, «розвиток» - категорія, «провідна діяльність» - науковий термін, усе разом + «дитина, виховання», та ін – понятійний апарат).

У науці оперують такими загальнонауковими поняттями та категоріями:

Наукова думка — це думка, в якій щось стверджується або заперечується.

Положення — наукове твердження, сформульована думка.

Учення – сукупність теоретичних положень про яку-небудь галузь дійсності.

Ідея — це: нове інтуїтивне пояснення події або явища; визначальне стрижневе положення в теорії.

Концепція — це система теоретичних поглядів, об'єднаних науковою ідеєю (науковими ідеями).

Принцип — це керівна ідея, основне початкове положення теорії. Принципи бувають теоретичними і методологічними.

Структура емпіричного рівня дослідження

Структуру емпіричного рівня дослідження складають *факти, емпіричні узагальнення і закони (залежності)*.

Науковий факт – об'єктивна подія, результат, що відноситься до об'єктивної реальності (факт дійсності) або до сфери свідомості і пізнання (факт свідомості); знання про події, явища, достовірність яких доведена (істина);

Емпіричне узагальнення — це система певних наукових фактів.

Закон — це об'єктивний, істотний, внутрішній, необхідний і стійкий зв'язок між явищами, процесами.

Закономірність — це: сукупність дії багатьох законів; система істотних, необхідних загальних зв'язків, кожна з яких складає окремий закон.

Закони в психології — це виявлення і узагальнене визначення причинно-наслідкових відносин, які встановлюються як:

- емпірично вимірювані і реєстровані причини (чинники, умови, взаємодії з іншими суб'єктами, особливості наочно-практичних дій суб'єкта на предметний світ), які зумовлюють формування різних психічних функцій у живих організмів у процесах взаємодії з навколишнім світом;

- неспостережувані психічні функції, механізми орієнтування в світі і організації поведінки, які в певних умовах необхідно викликати.

Залежно від способів побудови пояснень в психології, можна виділити **чотири типи законів** (причинно-наслідкових зв'язків і залежностей):

- спостережувані і реєстровані емпіричні і феноменологічні закономірності (причинно-наслідкові залежності і зв'язки);

- емпіричні і теоретичні закони, що розкривають функціональну динаміку психічних процесів в часі (функціональні і функціонально-структурні «психологічні механізми»);

- емпіричні і теоретичні закони формування, структуризації і розвитку психічних утворень і різних рівнів психічного орієнтування і організації поведінки: здібностей, психічних властивостей і таке інше (генетичні «психологічні механізми»);

- закономірні відносини між різними структурними рівнями організації психічних функцій (психологічні функціональні системи).

При характеристиці психологічних законів разом з причинно-наслідковим зв'язком, що виділяється, часто потрібно виявити і встановити: а) зовнішні умови, в яких такий зв'язок реалізується; б) внутрішні суб'єктивні чинники, які на нього впливають; мотиваційні підстави дій суб'єкта; особливості цілепокладання і саморегуляції суб'єкта.

Таким чином, *взаємодія емпіричного і теоретичного рівнів дослідження* полягає в тому, що:

- сукупність фактів складає практичну основу теорії або гіпотези;
- факти можуть підтверджувати теорію або спростовувати її;
- науковий факт завжди пронизаний теорією, оскільки він не може бути сформульований без системи понять, тлумачиться без теоретичних уявлень;

- емпіричне дослідження в сучасній науці зумовлюється, спрямовується теорією.

Тема 4. Методи і методологія наукових досліджень

Поняття про методологію

Значення методології наукового пізнання полягає в тому, що вона дозволяє:

- по-перше, з'ясувати справжню філософську основу наукового пізнання;

- по-друге, систематизувати на цій основі весь обсяг наукових знань;

- по-третє, створити умови для розробки нового, ще більш ефективного напрямку подальшого дослідження.

Методологія наукового дослідження — це форма організації науково-пізнавальної діяльності, що містить в собі принципи побудови

наукового знання, забезпечує відповідність його структури і змісту завданням дослідження, включаючи методи, перевірку достовірності отриманих результатів та їх інтерпретацію.

Завданням методології наукового пізнання є

- вивчення методів, засобів і прийомів, за допомогою яких отримується і обґрунтовується нове знання в науці;

- методологія вивчає також структуру наукового знання взагалі, місце і роль в ньому різних форм пізнання, методи аналізу і побудови різних систем знання, тому в методології наукового дослідження виділяються динамічний і статичний аспекти.

Проводячи класифікацію методології наукових досліджень, можна виділити її три види:

- методологію як науку про загальний метод дослідження (загальнофілософська) – становить систему загальних умов і орієнтирів в пізнавальній діяльності;

- методологію як науку про загальнонаукові методи дослідження (загальнонаукова) – представлена напрямками, концепціями і системами наукового знання, які використовуються як засіб пізнавальної діяльності в різних галузях науки.;

- методологію як науку про загальнонаукові методи пізнання конкретної галузі науки – кожна галузь знання накопичує власний арсенал засобів наукового пізнання наукових об'єктів, що в цілому складає методологію даної галузі науки.

Можна виділити такі найбільш істотні зони використання методології в науковому дослідженні (тобто, де слід дотримуватися методології):

- постановка проблеми;
- визначення предмета дослідження;
- створення наукової теорії;
- перевірка істинності теорії шляхом застосування на практиці;
- використання певної теорії для створення інших теорій;
- інтерпретація отриманих результатів.

Методологію наукового пізнання іноді ототожнюють з логікою наукового дослідження. Таке ототожнення не правомірне. Зміст методології наукового пізнання ширший, ніж зміст логіки наукового дослідження. Разом з тим логіка наукового пізнання є спільно з методологією основним елементом процесу пізнання.

Під *логікою наукового дослідження* розуміється певний порядок руху наукового пошуку. Дослідження вимагає певної логічної послідовності, основу якої складає раціональне мислення, яке є віддзеркаленням закономірностей реальної дійсності. Для того щоб мислення було таким, воно повинне відповідати трьом основним вимогам:

- бути визначеним, тобто бути точним, вільним від плутаності;
- бути послідовним, тобто бути вільним від внутрішніх суперечностей, які руйнують зв'язки між ними;
- бути обґрунтованим, тобто не просто формулювати істину, але і вказувати на ті підстави, за якими вона за необхідності повинна бути визнана істинною.

Функції та класифікація методів

Діяльність людей у будь-якій її формі (наука, практика і таке інше) визначається цілим рядом чинників. Кінцевий її результат залежить від того, як здійснюється даний процес, які способи, прийоми, засоби при цьому застосовуються. Це і є проблеми методу.

Метод (грец. — спосіб пізнання) — «шлях до чого-небудь», спосіб діяльності суб'єкта в будь-якій її формі.

Історія і сучасний стан пізнання і практики переконливо доводять, що далеко не кожний метод, чи система принципів і інших засобів діяльності забезпечують успішне вирішення теоретичних і практичних проблем. Не тільки результат дослідження, але і шлях, що веде до нього, повинні бути істинними.

Основна функція методу — внутрішня організація і регулювання процесу пізнання або практичного перетворення того чи іншого об'єкта.

Тому метод зводиться до сукупності певних правил, прийомів, способів, норм пізнання і дії.

Головне призначення будь-якого методу — на основі відповідних принципів (вимог, розпоряджень і таке інше) забезпечити успішне вирішення певних пізнавальних і практичних проблем, накопичення знання, оптимальне функціонування і розвиток тих чи інших об'єктів.

Таким чином можливо визначити *загальні вимоги до наукового методу*:

- науковий метод повинен бути відносно точним. Він використовується для отримання певних знань і вирішення конкретних завдань. Такими особливостями метод пізнання воодітиме тоді, коли загальні закономірності будуть реконструйовані у вигляді системи категорій і законів відповідної науки;

- однозначність. Знання, які отримують за допомогою конкретного методу, не повинні бути логічно суперечливими. Однозначність методу не виключає можливості різних поглядів з одного і того ж питання;

- стійкість. Методи повинні бути відносно постійними, стійкими. Ця постійність зберігається в його основних рисах, хоча один і той же метод, досягнувши істини, може найбільш рельєфно виступати в якійсь із сторін дослідження;

- ефективність. Ефективність методів виражається в можливості досягти мети з мінімальними зусиллями і максимальним результатом за певну кількість кроків;

- економічність. Якщо метод економічний, то мета в пізнанні досягається без введення ряду додаткових допоміжних правил, понять, принципів;

- простота. Метод науки повинен бути простим, тобто доступним для розуміння і використання в пізнанні. Метод простий, якщо він сам по собі, або без істотних змін і доповнень цілком достатній для пізнання предмету;

- плідність. Плідність методу означає, що метод повинен давати можливість отримувати знання, організовані в систему, де кожен

елемент виразно позначений і охарактеризований за своїм місцем у системі.

Будь-який науковий метод розробляється на основі певної теорії, яка тим самим виступає його необхідною передумовою.

Ефективність того чи іншого методу обумовлена змістовністю, фундаментальністю теорії, яка відображається в методі.

Класифікація методів:

1. **Філософські методи:** серед них найбільш стародавніми є діалектичний і метафізичний, аналітичний (характерний для сучасної аналітичної філософії), інтуїтивний, феноменологічний, герменевтика (розуміння) і таке інше.

2. **Загальнонаукові підходи і методи дослідження,** які отримали широкий розвиток і застосування в науці. *(у наступному теоретичному питанні буде детальніше *)*

3. **Суто наукові (конкретні) методи** – сукупність способів, принципів пізнання, дослідницьких прийомів і процедур, вживаних в тій або іншій науці. *(у подальшому теоретичному питанні буде детальніше **)*

4. **Дисциплінарні методи** — система прийомів, вживаних в тій або іншій науковій дисципліні, галузі науки або виникли на стиках наук. Кожна фундаментальна наука є комплексом дисциплін, які мають свій специфічний предмет і свої своєрідні методи дослідження.

а) Загальнонаукові методи пізнання

Загальнонаукові методи охоплюють лише певні аспекти науково-пізнавальної діяльності, будучи одним із засобів вирішення дослідницьких завдань. ***До загальнонаукових методів належать:***

- загальні прийоми (узагальнення, аналіз, синтез, абстракція, моделювання, порівняння, аналогія, індукція, дедукція, класифікація і таке інше);

- методи емпіричного дослідження (спостереження, вимірювання, експеримент);

- методи теоретичного дослідження (ідеалізація, формалізація, експеримент, математичні методи і таке інше).

Розглянемо загальнонаукові методи пізнання, які найчастіше застосовуються в практиці дослідження.

Аналіз (грецьк. analysis – розкладання) – метод дослідження, суть якого в тому, що предмет вивчення в думках практично розчленовується на складові елементи (частини об'єкта або його ознаки, властивості, відносини) і кожна з частин досліджується окремо. Застосовується як в реальній (практика), так і в розумовій діяльності. Види аналізу: механічне розчленовування; визначення динамічного складу; виявлення форм взаємодії елементів цілого; знаходження причин явищ; виявлення рівнів знання і його структури і таке інше.

Синтез (грецьк. synthesis – з'єднання) – цей метод дослідження дозволяє здійснювати з'єднання елементів (частин) об'єкта, розчленованого в процесі аналізу, встановлювати зв'язки між ними і пізнавати об'єкти дослідження як єдине ціле. Для сучасної науки синтез характерний не тільки всередині певної галузі, а і міждисциплінарний синтез, а також синтез науки та інших форм суспільної свідомості. Результатом синтезу є абсолютно нове утворення, властивості якого не є тільки зовнішнім об'єднанням властивостей компонентів, але також і результат їх внутрішнього взаємозв'язку і взаємозалежності.

Індукція (лат. inductio – наведення) – це такий метод пізнання, при якому за окремими чинниками і явищами виводяться загальні принципи і закони. Це висновок від фактів до певної гіпотези (загальним твердженням).

Дедукція (лат. deductio – виведення) – це такий метод пізнання, при якому із загальних положень виводяться окремі положення. За допомогою дедукції висновок про окремий елемент деякої сукупності робиться на основі знань про ознаки всієї сукупності, тобто вона є методом переходу від загальних уявлень до окремих.

Аналогія (грецьк. analodgia — відповідність, схожість) – це метод наукового пізнання, за допомогою якого досягається знання про одні предмети, або явища на підставі їх схожості з іншими. Висновок аналогічний – це коли знання про який-небудь об'єкт переноситься на інший менш вивчений об'єкт, але схожий з першим за істотними

властивостями, якостями. Завдяки своїй наочності метод аналогій набув значного поширення в науці. Метод аналогій є основою іншого методу наукового пізнання – моделювання.

Моделювання (лат. *modulus* — міра, зразок) – це метод наукового пізнання, що полягає в заміні об'єкта, його спеціально створеним аналогом або моделлю, за якими визначаються або уточнюються характеристики оригіналу. При цьому модель повинна містити істотні риси реального об'єкта. Моделювання є однією з основних категорій пізнання, на його ідеї базується практично будь-який метод наукового дослідження як теоретичний, так і експериментальний.

Абстрагування. Головне питання методу: з'ясування того, які з певних властивостей є істотними (основними), а які другорядними.

Узагальнення – процес встановлення загальних властивостей і ознак предметів. Тісно пов'язане з абстрагуванням. Гносеологічною основою узагальнення є категорії загального і одиничного. Загальне – філософська категорія, яка відображає схожі риси і ознаки, які належать декільком одиничним явищам або всім предметам даного класу, що повторюються. Одиничне (індивідуальне, окреме) – філософська категорія, яка виражає специфіку, своєрідність саме певного явища (або групи явищ однієї і тієї ж якості), його відмінність від інших.

Системний підхід – сукупність загальнонаукових методологічних принципів (вимог), в основі яких лежить розгляд об'єктів як систем. Система (грецьк. «ціле») – загальнонаукове поняття, що виражає виокремлення сукупності елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним і з середовищем, що утворюють певну цілісність, єдність.

б) Конкретні наукові методи психологічних досліджень

Конкретні наукові методи відображають специфіку науки. Вони неоднакові в різних науках. Психологи користуються багатьма методами. Залежно від завдань дослідження одні з них виступають як основні, а інші — як додаткові. Розглянемо їх.

Метод об'єктивного спостереження. Це спеціально організоване спостереження, має спеціальну мету. Використання цього методу передбачає наявність таких умов:

- цілеспрямованість – визначення мети, завдання дослідження;
- природні умови – типові умови спостереження (щоб учні не знали, що за ними ведеться спостереження);
- наявність плану;
- точне визначання об'єкта і предмета спостереження;
- обмеження дослідником ознак, які є предметом спостереження;
- вироблення дослідником однозначних критеріїв оцінки цих ознак;
- забезпечення чіткості і тривалості спостереження.

Обов'язковою умовою є ведення дослідником щоденника.

Переваги і недоліки. Позитивна сторона цього методу полягає у збереженні природних умов протікання психічних процесів. Але слід пам'ятати і про слабкі його сторони. Суть їх у тому, що:

- по-перше, дослідник займає пасивну позицію (чекає, поки виникне явище);
- по-друге, майже неможливий кількісний аналіз, що знижує надійність висновків;
- по-третє, можливості виявлення причин психічних явищ обмежені,
- по-четверте, застосування цього методу вимагає витрат і тривалого часу.

Незважаючи на це, даний метод широко використовується у психології у взаємодії з іншими науковими методами. Методом об'єктивного спостереження користуються не тільки науковці, а й студенти, наприклад, при нагромадженні даних для написання психологічних характеристик учнів.

Метод самоспостереження, або інтроспекції. Цей метод є найстарішим у психології. На зорі виникнення психології він вважався основним. Метод інтроспекції побудований на здатності людини усвідомлювати свою особистість, тому застосування його зумовлене

рівнем розвитку в підростаючої особистості самосвідомості. Цей метод можна застосувати до людей, які спроможні зробити самозвіт про зміст власних уявлень, думок тощо.

Метод інтроспекції використовується при дослідженні інтересів, уявлень, почуттів, в працездатності, професійній продуктивності тощо.

Лабораторний експеримент. Проводиться у спеціальному приміщенні, обладнаному сигнальними і реєструючими приладами, тобто він передбачає використання спеціальної апаратури. Вона дає змогу фіксувати зовнішні впливи і відповідні психічні реакції, дії, вчинки обстежуваних. В умовах лабораторного експерименту перед обстежуваним висувається завдання за лабораторних умов виконувати певні дії, які за своєю структурою є близькими до реальних дій у певній конкретній діяльності.

Природний експеримент поєднує позитивні риси методу об'єктивного спостереження (природність) і лабораторного експерименту (цілеспрямований вплив на обстежуваного). Він проводиться в умовах, близьких до звичайної діяльності обстежуваного, коли той не знає, що є об'єктом дослідження. Таким чином відвертаються негативна емоційність, напруження, негативні реакції обстежуваних.

Природний експеримент дає змогу вивчати розвиток підростаючої особистості, її психічні процеси і властивості у природних умовах – ігровій, навчальній та трудовій діяльності. Одним із видів природного експерименту є психолого-педагогічний, або навчальний, експеримент. Він дає змогу вивчати учнів безпосередньо у процесі навчання і виховання, перевіряти ефективність методів навчання й виховання тощо.

Метод тестів застосовується здебільшого з метою:

По-перше, диференціації та порівняння за певними якостями учнів, які навчаються і виховуються приблизно за однакових умов;

По-друге, профвідбору, особливо досить відповідальних професій.

- рівня розвитку певних психічних функцій (спостережливості, пам'яті, мислення, уваги, уваги тощо);

- наявності чи відсутності певних знань, умінь, навичок, психічних якостей, вихованості тощо;
- ступеня придатності чи готовності підростаючого індивіда чи дорослої людини до певної професії;
- психічних захворювань;
- інтересів, думок, здібностей людини.

Метод запитань. Цей метод базується на цілеспрямованому одержанні інформації шляхом усного чи письмового опитування. Він реалізується у трьох формах: 1) *бесіда*; 2) *інтерв'ю*; 3) *анкетне опитування*. Метод запитань у більшості випадків використовується як допоміжний поряд з іншими методиками. Метод запитань вимагає заздалегідь розробленої програми прямих і опосередкованих запитань, чіткого планування, лаконічного формулювання, конкретності, однозначності й послідовності постановки запитань від простих до складних.

А) Інтерв'ю (від англ. interview – зустріч, бесіда) як метод застосовується для добору первинної інформації у психологічних, соціологічних та педагогічних дослідженнях. Це метод, за якого одна людина (інтерв'юер) намагається одержати певну інформацію від іншої людини, групи осіб за умов особистої мовленнєвої взаємодії. Дослідники застосовують цей метод з метою:

- виведення чи формулювання робочої гіпотези на ранніх стадіях дослідження;
- добір даних;
- доповнення, уточнення, розширення контролю даних, одержаних іншими методами.

Інтерв'ю як метод має три види:

- стандартизоване інтерв'ю, в якому формулювання і послідовність визначаються заздалегідь;
- нестандартне інтерв'ю, в якому інтерв'юер керується лише загальним планом опитування, формулює запитання відповідно до конкретної ситуації;

- напівстандартне інтерв'ю, яке містить певну кількість можливих запитань.

Б) Анкета (фр. *enquête* – «список запитань») – методологічний засіб для отримання первинної соціологічної і соціально-психологічної інформації на основі вербальної комунікації. Анкета є набором запитань, кожне з яких логічно пов'язане з центральним завданням дослідження. Складання анкети – процес перекладання основних гіпотез дослідження на мову запитань – складна і трудомістка процедура. Анкета повинна забезпечити отримання такого змісту, який правдивий стосовно опитуваного і значущий стосовно проблеми. Складання анкети є, як правило, колективною роботою.

Перший етап в розробленні анкети – визначення її змісту. Це може бути коло питань про факти життєдіяльності опитуваного (його знаннях, стані, його діях у минулому і сьогодні і таке інше) або ж про його мотиви, оцінки, відносини. Якщо крім самої думки необхідно знати і його інтенсивність, то у формулювання запитання включають відповідну шкалу оцінок.

Другий етап в розробленні анкети – вибір потрібного типу запитань. Запитання можуть бути відкритими, такими, що дозволяють опитуваному будувати свою відповідь відповідно до своїх бажань як за змістом, так і за формою, і закритими, такими, що допускають, як правило, лише відповіді «так» чи «ні». За своєю функцією запитання можуть бути основними або навідними, контрольними або такими, що уточнюють, і таке інше. Тип запитання може впливати на повноту і правдивість відповіді. Що стосується формулювання запитань, то речення повинні бути, по можливості, короткими, зрозумілими, простими, точними і однозначними. Найбільш типовими помилками при складанні анкети є прихована заданість відповіді, двозначність запитань і таке інше. Запитання повинні задовольняти звичайним критеріям надійності і валідності.

Останній етап в складанні анкети пов'язаний з визначенням числа і порядку запитань. Послідовність запитань буває різною для різних типів анкетного опитування.

При їх використанні необхідно пам'ятати, що надійність даних анкетного опитування залежить від таких умов:

- відповідність запитань програмі дослідження, її завданням;
- вилучення «зайвих» і відбір необхідних запитань;
- дотримання правил розвитку теми: спершу – прості запитання, що стосуються подій, фактів; далі – складніші запитання, що стосуються думок і оцінок обстежуваного; далі – ще складніші (вибір рішень обстежуваними тощо); наприкінці – знову прості запитання, наприклад, про демографічні дані обстежуваного;
- якість формулювання запитань, їх однозначність;
- чіткість варіювання відповідей (у закритих запитаннях);
- достатній простір для відповідей на відкриті запитання;
- однозначність усіх елементів виміру в часі, частоті подій, згоді – незгоді («так», «ні») із запропонованими варіантами відповідей;
- відсутність будь-яких натяків розробника анкети на бажану йому відповідь обстежуваного;
- наявність контрольних запитань;
- комбінування прямих і опосередкованих, особистих і неособистих запитань.

Надійність даних анкетного опитування перевіряється двома шляхами:

- по-перше, повторним опитуванням за тією ж процедурою тих самих осіб (так визначається стійкість інформації);
- по-друге, контролем даних анкетного опитування іншими методами:
  - опитування третіх осіб;
  - спостереження;
  - аналіз доступних документів.

Анкетний метод є порівняно економним методом добору даних. Він дає змогу аналізувати й опрацьовувати дані за допомогою статистики, цей метод застосовується у масових обстеженнях.

Метод анамнезу (Анамнез від грецьк. – «спомин, нагадування»). Широко використовується у клінічній медицині з метою діагностики і

лікування людей, які мають психічні проблеми. Цей метод застосовується і в психології. Так, З. Фрейд та його послідовники вивчали окремі клінічні випадки різноманітних проявів поведінки (спогади раннього дитинства, сновидіння, фантазії, вияви любові та ненависті до окремих осіб тощо). Метод анамнезу був використаний американським психологом К. Роджерсом та іншими дослідниками.

Метод експертних оцінок (від лат. *expertus* – досвідчений фахівець, який здійснює експертизу) – базується на судженнях спеціалістів, які дають кількісні чи рангові оцінки явища, що вивчається. Експертами можуть бути компетентні особи, котрі добре обізнані з явищами, що є предметом дослідження. Експертні оцінки доцільно виражати в кількісній формі. Експерти мають фіксувати найдрібніші елементи явища, яке досліджується.

Математичні методи у психологічних дослідженнях. Щодо математичних методів у психології, то існує два протилежні погляди. Перший – математичні методи дають змогу подолати всі недоліки в дослідженнях із психології. Другий – математичні методи у психології неприйнятні з огляду на специфіку цієї науки. На думку низки дослідників, обидва ці погляди є помилковими. Насправді математичні методи позитивно впливають на розв'язання психологічних проблем, але за умови, якщо експериментатор використовує якісний дослідний матеріал.

Математичні методи у психології застосовуються з метою:

- опрацювання дослідних даних;
- математичного моделювання психологічних явищ.

Модель (від франц. *modele* – міра, зразок) – відображає не те, що насправді відбувається, коли розгортається певний психологічний процес, а те, що могло відбуватися. Модель буде гіпотетичний, ідеальний об'єкт. Вона передбачає «очищення» психологічного явища від випадковостей. Модель пов'язана з дедуктивною логікою.

Моделювання – це відтворення характеристик певного об'єкта в іншому об'єкті, спеціально створеному для вивчення. Потреба в моделюванні виникає тоді, коли дослідження об'єкта в даний момент є

неможливим, коли дослідження вимагає тривалого часу. Такі умови часто виникають при вивченні багатьох психічних явищ. (приклад: малюнок сім'ї)

Математичне опрацювання даних психологічних досліджень

Математичне опрацювання даних у психології базується на статистиці. Як і всі галузі знань, статистика оперує власними, специфічними поняттями. Розглянемо деякі з них.

Відбір — це виокремлення за допомогою методів психологічного, педагогічного чи іншого дослідження невеликої кількості елементів, які репрезентують певне явище, що є предметом вивчення. Наприклад, темп читання учнів певного конкретного класу чи переключення уваги учнів певної групи, відбір для дослідження групи обстежуваних, які входять у певну популяцію.

Дані — це той масив інформації, який дослідник має проаналізувати (кількісні результати, властивості, притаманні учням певної вікової групи, тощо).

Кількісні дані — це дані, одержані при вимірюваннях (час, кількість правильних чи помилкових відповідей при виконанні певних психологічних або педагогічних завдань тощо).

Якісні дані — це дані, які характеризують психологічні чи інші властивості елементів вибірки. Ці дані неможливо виміряти.

Гетерогенність — це властивість відбору, дані якого певною мірою розкидані на шкалі розподілу, що зумовлено великими стандартними відхиленнями.

Контрольна група — це група обстежуваних, на яких не поширюється експериментальний вплив.

Гомогенність — це властивість відбору, дані якого групуються навколо середньої арифметичної.

Подвійний сліпий метод — це метод проведення експерименту, коли ні обстежуваний, ні експериментатор не знають про введення незалежної змінної до завершення дослідження.

Залежний відбір — це відбір, який складається з результатів обстеження одних і тих самих індивідів після двох чи кількох різних впливів.

Тема 5. Структура наукового дослідження з психології

Загальна характеристика випускних робіт

Кваліфікаційні проекти (роботи) виконуються на завершальному етапі навчання студентів у закладі вищої освіти і передбачають:

- систематизацію, закріплення, розширення теоретичних знань зі спеціальності та застосування їх для вирішення конкретних наукових, технічних, економічних, виробничих та інших завдань;

- розвиток навичок самостійної роботи і оволодіння методикою дослідження та експерименту, пов'язаних із темою проекту (роботи).

Керівниками випускних робіт призначаються науково-педагогічні працівники закладу вищої освіти, висококваліфіковані фахівці.

Виконання випускної роботи передбачене Державним освітнім стандартом вищої освіти за спеціальністю «Психологія». Кваліфікаційна робота психолога повинна:

- носити творчий характер;

- відповідати вимогам логічного і чіткого викладу матеріалу, достовірності фактів;

- відображати уміння студента користуватися раціональними прийомами пошуку, відбору, опрацювання і систематизації інформації;

- бути правильно оформлена (чітка структура, завершеність, правильне оформлення бібліографічних посилань, списку літератури і таке інше).

Випускна робота — це самостійне, творче дослідження. В результаті її виконання *студент повинен*:

- показати знання основних теоретичних положень і наукових проблем з теми, рівень освоєння методів наукового аналізу складних психологічних явищ, уміння робити теоретичні узагальнення і практичні висновки;

- вільно орієнтуватися в нормативних актах і літературі;

- вивчити як позитивний, так і негативний практичний досвід;
- сформулювати обґрунтовані пропозиції і рекомендації з окресленої проблеми.

а) *Кваліфікаційна робота* — це випускна робота, яка являє собою теоретичне або експериментальне дослідження однієї з актуальних тем у галузі психології, в якій випускник демонструє рівень оволодіння необхідними теоретичними знаннями і практичними вміннями і навиками, що дозволяють йому самостійно вирішувати професійні завдання.

Виконання кваліфікаційної роботи регламентована освітніми стандартами підготовки психологів.

Магістратура є складником системи ступеневої освіти.

Головна мета магістратури – підготовка фахівців з поглибленими теоретичними та спеціальними знаннями, що дадуть змогу оволодіти методами та засобами наукових досліджень, вмінням самостійно й на високому рівні вести наукову роботу. *Магістр* – це освітній ступінь фахівця, який на основі кваліфікації бакалавра або спеціаліста здобув поглиблені спеціальні вміння та знання інноваційного характеру, має певний досвід їх застосування та продукування з метою вирішення проблемних завдань психології.

б) Тож, *кваліфікаційна робота* є самостійним дослідженням на затверджену тему, що виконується під науковим керівництвом фахівця з відповідної галузі. Вона повинна мати науковий або прикладний характер і на базі поглиблених теоретичних знань чи експерименту вирішувати конкретне завдання з обраної психологічної спеціалізації. Тема кваліфікаційної роботи обговорюється на кафедрі та після її ухвалення і погодження затверджується радою факультету у двомісячний термін з моменту зарахування студента до магістратури. Обсяг роботи має бути оптимальним, визначається вимогами випускової кафедри (зазвичай, 40-60 сторінок), а оформлення має відповідати освітнім вимогам.

При виборі теми основними критеріями мають бути:

- актуальність, новизна і перспективність;

- наявність теоретичних розробок;
- можливість виконання теми в певній установі;
- її зв'язок з конкретними планами і довгостроковими програмами;
- можливість отримання від упровадження результатів дослідження технічного, економічного і соціального ефекту.

Магістерська робота повинна мати *наукову новизну* — це ознака, наявність якої дає авторові підстави при характеристиці отриманих ним результатів використовувати поняття «вперше». Це означає, що в наукових виданнях подібні результати ще не публікувалися. Вперше може проводитися дослідження на оригінальні теми, що раніше не вивчалися в тій чи іншій галузі психологічного наукового знання.

Для багатьох сфер науки *новизна виявляється* у наявності вперше сформульованих і змістовно обґрунтованих теоретичних матеріалів, методичних рекомендацій, що впроваджені в практику і суттєво впливають на досягнення нових результатів.

Попередній робочий план дає характеристику предмета дослідження тільки в основних рисах, надалі він може і має уточнюватися, проте основне завдання, котре стоїть перед роботою загалом, має змінюватися якнайменше. Робочий план має довільну форму. Як правило, це план-рубрикатор, що складається з переліку розміщених у колонку рубрик, об'єднаних внутрішньою логікою дослідження теми. Він використовується на перших стадіях роботи, даючи змогу ескізно зобразити досліджувану проблему в різних варіантах.

Для більш ґрунтовних досліджень складають план-проспект, тобто реферативний виклад розміщених у логічному порядку питань, за якими надалі буде систематизуватися увесь зібраний фактичний матеріал. Доцільність складання плану-проспекту полягає в тому, що шляхом систематичного включення дедалі нових і нових даних його можна довести до заключної структурно-фактологічної схеми всієї роботи.

Етапи виконання наукової роботи студентів-психологів

Перший етап включає обґрунтування *теми*, визначення мети, вибір *об'єкта* та *предмета* дослідження. Тема наукового дослідження має бути складовою певної проблеми, яка характеризує проблемну ситуацію, яка відображає суперечність між типовим станом об'єкта дослідження в реальній психологічній практиці і вимогами суспільства щодо його більш ефективного функціонування.

Другий етап дає змогу визначити *завдання* дослідження на основі проведеного літературного огляду стану психологічної проблеми, яка вивчається під кутом зору його мети.

Третій етап включає відпрацювання *гіпотези* та теоретичних передумов дослідження. Гіпотеза має формуватися так, щоб з її змісту чітко проглядалися положення, що потребують доведень і захисту. Вона вважається головним методологічним стрижнем будь-якого дослідження.

Четвертий етап включає розробку *програми* і *методики* експериментального дослідження та його проведення.

Програма становить собою план, у якому зазначено послідовність і зміст етапів експериментального дослідження.

Методика містить характеристику об'єкта і предмета дослідження, опис методів і прийомів, які будуть використані під час нього, вказівку на кількість дослідів (експериментів), необхідних для отримання точних та надійних результатів; називає умови проведення досліджень (лабораторні, в умовах природного спілкування та інше); дає вказівки про прилади, апаратуру, порядок проведення експерименту та запис його результатів, способи опрацювання й оформлення експериментальних даних.

П'ятий етап включає *опрацювання та аналіз результатів експериментального дослідження*, яке проводилося згідно з розробленою програмою і методикою, а також *формулювання висновків* і рекомендацій на їх основі.

Шостий етап — *підготовка до захисту магістерської (кваліфікаційної) роботи.*

Структура кваліфікаційної роботи

Увесь хід роботи над магістерською роботою можна зобразити у вигляді такої схеми:

- обґрунтування актуальності вибраної теми;
- постановка мети й конкретних завдань дослідження;
- визначення об'єкта і предмета дослідження,
- вибір методів (методики) проведення дослідження;
- опис процесу дослідження;
- обговорення результатів дослідження;
- формулювання висновків і оцінювання одержаних результатів.

1. Вступна частина дослідження має відображати теоретичну роботу, яку автор провів. Тут важливо проаналізувати психологічну проблему (здійснити її логіко-теоретичний аналіз та методологічне обґрунтування), а також попередній досвід її вивчення, оцінити ступінь інноваційної, теоретичної та практичної значущості дослідження.

Обґрунтування актуальності вибраної теми — початковий етап будь-якого психологічного дослідження. Висвітлення актуальності не повинно бути багатослівним. Достатньо кількома реченнями висловити головне — сутність психологічної проблеми, з чого й випливе актуальність теми. Проблема завжди виникає тоді, коли старе знання вже виявило свою неспроможність, а нове ще не набуло розвиненої форми.

Від доведення актуальності вибраної теми логічно перейти до *формулювання мети дослідження*, а також *визначити конкретні завдання*, які мають бути вирішені відповідно до цієї мети.

Завдання психологічного дослідження можуть включати в себе такі елементи:

1) вирішення певних теоретичних питань, які входять до загальної проблеми дослідження (наприклад, виявлення сутності соціально-психологічного поняття, явища, процесу, подальше вдосконалення його

визначення, розробка ознак, критеріїв ефективності, принципів та умов застосування тощо);

2) всебічне (при потребі й експериментальне) вивчення практики вирішення психологічної проблеми, виявлення її типового стану, типових недоліків і труднощів, їх причин, а також типових рис передового досвіду;

3) обґрунтування необхідної системи заходів для вирішення обраної психологічної проблеми (це обґрунтування, з одного боку, спирається на теоретичні дані, отримані автором у процесі вирішення першого завдання свого дослідження, а з другого, — на дані вирішення другого завдання дослідження. Обґрунтування системи заходів фактично збігається з конкретизацією гіпотези дослідження);

4) експериментальна перевірка запропонованої системи заходів з точки зору її відповідності критеріям оптимальності, тобто досягнення максимально можливих у відповідних умовах результатів вирішення психологічної проблеми при певних затратах часу і зусиль (це завдання може ставитись автором лише за умови його фактичної необхідності, а також за наявності всіх необхідних умов його реалізації);

5) розробка методичних рекомендацій та пропозицій щодо використання результатів психологічного дослідження.

Формулювання завдань робиться у формі перелічення (вивчити... , описати..., встановити..., з'ясувати..., вивести... і таке інше). Формулювати завдання слід якомога ретельніше, оскільки опис їх вирішення становитиме зміст розділів магістерської роботи. Це важливо також і тому, що назви розділів впливають саме з цих формулювань.

Надалі *визначаються об'єкт і предмет дослідження.*

Об'єкт — це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію і яке потребує вивчення.

Предмет — явище, що міститься в межах об'єкта. Об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне і часткове. В об'єкті виділяється та його частина, котра є предметом дослідження. Саме на ньому й зосереджена основна увага

магістранта, і саме він визначає тему магістерської роботи, яку виносять на титульний аркуш як заголовок.

Методи дослідження. Наводять перелік використаних методів дослідження або досягнення поставленої в роботі мети. Вказані методи повинні мати тісний зв'язок зі змістом роботи, тобто слід коротко, але по суті, визначити, які саме проблеми досліджувалися за допомогою того чи іншого методу.

Наукова новизна одержаних результатів. Коротко викладають нові науково-психологічні положення (рішення), запропоновані автором особисто. Необхідно показати, у чому полягає відмінність отриманих результатів від уже відомих, охарактеризувати ступінь новизни. Новизна повинна відобразитися у таких позиціях:

уперше обґрунтовано...

удосконалено...

уточнено...

подальшого розвитку набули..

При формулюванні наукової новизни можна, зокрема, вживати такі вирази: «вперше сформульовано...», «розроблено метод..., який відрізняється від...», «доведена залежність між...», «досліджена поведінка... і показано...», «доопрацьовано (відомий) метод... в частині... і розповсюджено на новий клас систем...», «створена концепція, що узагальнює... і розвиває...», «досліджено новий ефект...», «розроблено нову систему... з використанням відомого принципу...».

Практичне значення отриманих результатів. У курсовій або дипломній роботі, котра має теоретичний характер, подають відомості про наукове використання результатів досліджень або рекомендації щодо їх використання, а в курсовій або дипломній роботі з прикладним значенням висвітлюють результати практичного застосування отриманих результатів або рекомендації щодо їх використання.

Необхідно коротко повідомити про *впровадження результатів* досліджень, назвавши структури, де здійснена їх реалізація, та її форми, реквізити документів, у яких це підтверджується. Як правило,

впровадження оформляється актом, підписаним керівником чи іншою відповідальною особою установи, де таке впровадження здійснено.

Апробація результатів роботи. Зазначається, на яких наукових конференціях чи в інших формах висвітлено результати досліджень, включених до курсової або дипломної роботи.

Остаточне редагування вступної частини роботи доцільно виконувати на завершальній стадії дослідження, коли проблема, яку вивчають, постає перед автором у повному обсязі.

2. Розділи роботи повинні своєю назвою, структурою, змістом відповідати завданням дослідження з поставленої проблеми. З практики написання робіт науково-дослідного характеру відомо, що виникає необхідність готувати для кожного розділу більш-менш детальний план-проспект. Це заощаджує час автора при komponуванні чистового варіанту роботи, допомагає уникнути повторів і викласти матеріал більш структуровано та якісно. *Опис процесу дослідження* — основна частина магістерської роботи, де висвітлюються методика і техніка дослідження з використанням логічних законів і правил.

У розділах подають:

- огляд літератури за темою і вибір конкретних напрямів досліджень;

- експериментальну частину і методику досліджень;

- проведені теоретичні і (або) експериментальні дослідження;

- аналіз і узагальнення результатів досліджень

- рекомендації щодо застосування

У *першому розділі – огляді літератури* – за темою автор окреслює основні етапи розвитку наукової думки за своєю проблемою. Стисло, критично висвітливши роботи попередників, автор повинен вказати ті питання, котрі залишилися не вирішеними і, отже, визначити своє місце у розв'язанні проблеми. Бажано закінчити цей розділ коротким резюме стосовно необхідності проведення досліджень у даній галузі психології.

Отже, у *літературному огляді* характеризують ступінь дослідженості проблеми, наскільки вона вивчена в цілому і з окремих

питань, виділити маловивчені і невивчені питання, суперечності в розумінні природи явища, як в цілому, так і його окремих сторін.

Літературний огляд може бути побудований:

- за етапами дослідження вітчизняних і зарубіжних авторів;
- за логікою питань, що вивчаються, тобто може бути опис проявів психічного явища по частинах, інтенсивності та інших характеристиках.

Глибокий аналіз літератури — це не менш складна робота, ніж оригінальне дослідження. Зрозуміло, що навчитися робити повноцінний огляд не можна лише за певними інструкціями: в цьому необхідно набувати власного досвіду.

У *другому розділі*, як правило, обґрунтовують вибір напрямів досліджень, конкретизують методи вирішення завдань та їх порівняльні оцінки, розробляють загальну методiku проведення досліджень.

Наступні розділи присвячують вичерпному і повному викладу результатів власних досліджень автора з висвітленням того нового, що він вносить у розробку проблеми. Автор повинен дати оцінку повноти вирішення поставлених ним завдань, достовірності отриманих результатів (характеристик, параметрів), навести порівняння з аналогічними результатами інших дослідників, обґрунтувати потребу у подальших дослідженнях. Виклад цього матеріалу підпорядковують одній провідній ідеї, чітко визначеній автором.

! Кожен розділ роботи повинен мати свої короткі висновки, які узагальнюють результати дослідження, отримані автором при розробці всіх питань плану. При роботі над рукописом необхідно звернути увагу й на таке питання, як поділ тексту на абзаци. Кожен абзац повинен містити певну думку, виражену одним чи кількома реченнями.

Узагальнені числові дані, які можуть концентруватися в таблицях, діаграмах, графіках, схемах, мають наводитися з необхідним ступенем точності та аргументованості, з посиланням на відповідні джерела чи власні обчислення.

3. Висновки роботи — це заключна частина, яка вміщує в концентрованому вигляді основні результати дослідження, логічні

підсумки з усіх поставлених завдань, які виконував автор у процесі написання роботи.

На основі одержаних висновків можуть наводитися рекомендації, їх вміщують після висновків, починаючи з нової сторінки. Текст рекомендацій може поділятися на пункти.

4. У Списку використаних джерел наводять перелік джерел, на які є посилання в тексті роботи. Їх слід розміщувати в порядку, за яким вони вперше згадуються в тексті або в алфавітному порядку початкових букв бібліографічного опису.

5. У додатках вміщують матеріал, який:

- є необхідним для повноти роботи, але включення його до основного тексту може ускладнити сприйняття змісту роботи;

- не може бути послідовно розміщений в основній частині роботи через великий обсяг або способи відтворення.

До додатків можуть бути включені:

- проміжні математичні доведення, формули і розрахунки;

- таблиці статистичних даних;

- протоколи і акти випробувань, впровадження;

- інструкції і методики, опис алгоритмів і програм, розроблені в процесі виконання роботи;

- ілюстрації, схеми;

Функції керівника випускної роботи:

○ рекомендація робочого плану роботи;

○ складання календарного графіка роботи магістранта,

○ рекомендація потрібної літератури, довідкових, архівних і статистичних матеріалів та інших джерел за темою;

○ проведення систематичних, передбачених розкладом бесід і консультацій;

○ оцінювання змісту виконаної роботи (як частин, так і в цілому).

Тема 6. Мова і стиль наукової роботи

Ознаки писемної наукової мови

Мова і стиль наукової роботи як частина писемної наукової мови склалися під впливом так званого *академічного етикету*, сутністю якого є інтерпретація власних та запозичених точок зору з метою обґрунтування наукової істини. Вже окреслилися певні традиції у спілкуванні вчених між собою як в усному, так і в писемному мовленні. Проте не слід думати, що існує збірка «писаних» правил наукової мови. Може йтися лише про деякі особливості, що стали традиційними.

Найхарактернішими ознаками писемної наукової мови і наукових текстів є:

- формально-логічний спосіб викладу матеріалу (науковий виклад), який складається із роздумів, метою яких є доведення істин, виявлених унаслідок дослідження фактів дійсності.
- смислова завершеність, цілісність і складність викладу, яка досягається завдяки використанню спеціальних функціонально-синтаксичних засобів.
- емоційні мовні елементи в наукових працях не використовуються («дуже», «сильно»);
- особливістю наукового тексту є те, що його становлять лише точні відомості та факти, отримані внаслідок тривалих спостережень і наукових експериментів;
- використання спеціальної термінології;
- засобами логічного зв'язку можуть виступати займенники, прикметники і дієприкметники («зазначений» (*а не «даний»!!!, бо «дані» – це числові показники, результат*), той, такий, названий, вказаний і таке інше). У науковій мові дуже поширені вказівні займенники «цей», «той», «такий». Вони не тільки конкретизують предмет, але й визначають логічні зв'язки між частинами висловлювання (наприклад, «ці дані служать достатньою підставою для висновку...»). Займенники «щось», «дещо», «що-небудь» через неконкретність їх значення в наукових текстах не використовують.

○ наявність великої кількості іменників з абстрактним значенням, а також віддієслівних іменників («дослідження», «розгляд», «вивчення» і таке інше).

○ відносні прикметники («особистісний, психологічний, науковий, значний...»), які, на відміну від якісних, дають змогу з максимальною точністю вказувати на достатні й необхідні ознаки понять;

○ в науковому тексті, використовуючи якісні прикметники, перевагу надають аналітичним формам вищого та найвищого ступенів. Для утворення найвищого ступеня часто використовують слова «найбільш», «найменш» (замість «найточніший» вживають «найбільш точний»).

○ відсутність експресії. Тому більшість прикметників є частинами термінологічних виразів. Так, прикметник «наступні» правильно буде замінити займенником «такі», котрий підкреслює послідовність перелічення особливостей і прикмет.

○ широко вживаються дієслівні форми недоконаного виду минулого часу дійсного способу, бо вони не фіксують ставлення до дії, яку описують, на момент висловлювання («досліджували, розглядали, вивчали...»). Рідше використовуються дієслова умовного способу і майже ніколи — наказового.

Особливостями наукової мови, котрі впливають на мовностилістичне оформлення наукового дослідження також є застосування **спеціальних функціонально-синтаксичних засобів**, що вказують на:

▪ *послідовність розвитку думки* («спочатку, насамперед, потім, по-перше, по-друге, отже» і таке інше),

▪ *заперечення* («проте, тимчасом, але, тоді як, однак, аж ніяк»),

▪ *причинно-наслідкові зв'язки* («таким чином, тому, завдяки цьому, відповідно до цього, внаслідок цього, крім того, до того ж»),

▪ *перехід від однієї думки до іншої* («перш ніж: перейти до... , звернімося до... , розглянемо, зупинимось на... , розглянувши..., перейдемо до... , треба зупинитися на... , варто розглянути...»),

результат, висновок (отже, значить, як висновок, як підсумок зазначимо, все сказане дає змогу зробити висновок, підсумовуючи, слід зазначимо...).

Синтаксис наукової мови. Загальні рекомендації

Якостями, що визначають культуру наукової мови, є точність, зрозумілість і стислість. Сміслова точність — одна з головних умов забезпечення наукової та практичної значущості інформації, вміщеної в тексті наукової роботи. Отже, загальні рекомендації:

- Недоречно вжите слово може суттєво викривити зміст написаного, привести до подвійного тлумачення тієї чи іншої фрази, надати всьому тексту небажаної тональності.

- Для наукового тексту, який потребує складної аргументації і виявлення причино-наслідкових відносин, властиві складні речення різних видів із чіткими синтаксичними зв'язками. Звідси застосування складених сполучників підрядності «завдяки тому що...», «між тим, як...», «тому що...», «замість того, щоб...», «з огляду на те, що...», «зважаючи на те, що...», «внаслідок того, що...», «після того, що...», «тоді як...» та інші.

- Особливо часто використовуються похідні прийменники «протягом...», «відповідно до...», «внаслідок...», «на відміну від...», «поряд з...», «з огляду на...» тощо.

- У науковому тексті частіше зустрічаються складнопідрядні, ніж складносурядні речення, тому що такі конструкції відображають причинні, часові, наслідкові, умовні й подібні відношення.

- Безособові, неозначено-особові речення в тексті наукових робіт вживаються при описі фактів, явищ і процесів («Розглянуто, виявлено, допущено, було встановлено»).

- Називні речення використовуються в назвах розділів, підрозділів і пунктів, у підписах під рисунками, діаграмами, ілюстраціями.

- Обов'язковою вимогою до об'єктивності викладу матеріалу є також вказівка на джерело повідомлення, на автора висловленої думки

чи якогось виразу. У тексті цю умову можна реалізувати за допомогою спеціальних вставних слів і словосполучень («за повідомленням...», «за даними...», «на думку...», «на нашу думку...» і таке інше).

- Стиль писемної наукової мови — це безособовий монолог. Тому виклад, як правило, ведеться від третьої особи, оскільки увага зосереджена на змісті та логічній послідовності повідомлення, а не на суб'єкті. Порівняно рідко використовуються форми першої особи однини і зовсім не використовуються займенники другої особи. Авторське «я» ніби відступає на другий план (замість «я» займенник «ми»). Ставши фактом наукової мови, цей займенник зумовив цілу низку нових похідних словосполучень, наприклад, «на нашу думку». Проте нагромадження їх у тексті справляє малоприємне враження.

Треба уникати:

1. ...вживання без потреби іншомовних слів, які дублюють українські і тим самим не виправдано ускладнюють вислів. Недоречно, наприклад, говорити «нічого екстраординарного», коли можна сказати «нічого особливого». Замість «ординарний» вжити слово «звичайний», «індиферентно» — «байдуже», «орієнтовно» — «приблизно» і таке інше.

2. ...багатослів'я — тавтологія, тобто повторення одного і того ж змісту іншими словами. Багато наукових робіт переповнено повтореннями однакових або близьких за значенням слів.

3. ...неправильного або паралельного використання іншомовної лексики, яке приводить до зайвих повторів.

4. ...непотрібних повторів, надмірної деталізації і «словесного мотлоху». Кожне слово і вираз служать тут меті, яку можна сформулювати так: донести сутність справи не тільки точніше, а й якнайстиліше.

Загальні вимоги до цитування

- а) текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані

іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;

б) цитування має бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора. Допускається пропуск слів, речень, абзаців за умови, якщо це не спотворює авторського тексту; такі пропуски позначаються трьома крапками. Вони ставляться у будь-якому місці цитати (на початку, всередині, в кінці).

в) кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело;

г) при непрямому цитуванні (переказі, викладенні думок інших авторів своїми словами), слід бути гранично точним у викладенні думок автора.

д) цитування не повинно бути ні надмірним, ні недостатнім, бо в обох випадках це може вплинути на рівень дипломної (курсого) роботи: надмірне цитування створює враження її компілятивності, а недостатнє знижує наукову цінність викладеного матеріалу;

є) якщо необхідно виявити власне ставлення до окремих слів або думок з цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання;

Оформлення посилань та бібліографічного апарату

Посилання в роботах слід оформляти у вигляді квадратних дужок безпосередньо в тексті роботи одразу після цитати чи даних, що потребують такого посилання. Спочатку зазначають арабськими цифрами порядковий номер джерела інформації, під яким воно внесено у «Список використаних джерел», а потім (через кому) — номер сторінки (чи сторінок), на яких вміщено саме ту інформацію, на яку робиться посилання, наприклад, «... текст цитати... [25, 235-237]». Якщо в роботі просто згадується якесь видання (джерело інформації), то посилання на нього не передбачає вказівки конкретних сторінок, наприклад, «... у працях [1-7]...», «... як зазначається в роботі [12]».

При посиланні на розділи, підрозділи, пункти, підпункти, роботи зазначають їх номери, наприклад «...у розділі 4 ...», «... дивись 2.1. ...», «... за 3.4.4. ...», «... відповідно до 2.3.4.3. ...», «... у додатку Б ...».

Посилання на ілюстрації та формули роботи вказують порядковим номером ілюстрації чи формули — останній беруть у дужки, наприклад, «рис. 1.2, у формулі (2.1)».

На всі таблиці курсової або дипломної роботи повинні бути посилання в тексті, при цьому слово «таблиця» пишуть скорочено, наприклад: «...у табл. 1.2». У повторних посиланнях вживають скорочено слово «дивись», наприклад: «див. табл. 1.3».

Бібліографічний апарат. Список використаних джерел — це обов'язкова складова частина, важливий елемент наукового апарату роботи, в котрій містяться бібліографічні описи використаних джерел. Розміщується після висновків.

Описи джерел у «Списку використаних джерел» мають бути повними і точними, з дотриманням встановленої послідовності розміщення окремих бібліографічних відомостей. Орієнтуватися потрібно насамперед на бібліографічні каталоги та покажчики. Але якщо виникає необхідність самотійно описати джерело, то слід звертатися до чинних державних стандартів: ДСТУ 3582-97 «Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові та бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила» та інші.

Джерела у «Списку використаних джерел» слід розміщувати в порядку, за яким вони вперше згадуються в тексті або в алфавітному порядку початкових букв бібліографічного опису. В останньому випадку можливе виділення окремих видів джерел за їх походженням або змістовими особливостями.

Усі джерела (з першого по останнє) мають бути пронумеровані за принципом суцільної нумерації арабськими цифрами. Якщо використано дві чи більше праць одного автора, то вони вказуються у *хронологічній послідовності* їх публікації.

Найтиповіші випадки бібліографічних описів (див. зразки):

1. Абрамова Г. С. Практична психологія: підручник для студентів вузів / Г. С. Абрамова / вид.6-е, перероб. і доп. – М.: Академічний проспект, 2001. – 480 с.

2. Андрущенко В. П. Філософія освіти: навчальний посібник /В. П. Андрущенко, І. О. Предборська. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 329 с.

3. Борова Т. А. Самокорекція процесу засвоєння знань учнями основної школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Борова Тетяна Анатоліївна. – К., 2001. – 195 с.

4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

5. Дмитренко А. К. Мотиваційні та світоглядні аспекти вибору професії психолога / А. К. Дмитренко // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – № 4. – С. 31 – 33.

Інтернет-джерела

6. Квас В. М. Психолого-педагогічний супровід як умова модернізації самостійної роботи студентів [Електронний ресурс] / В. М. Квас // Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки : зб. наук. ст. – Черкаси, 2011. – Вип. № 206.– С. 64–68. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/portal/soc.../№206p064.pdf

Тема 7. Методика підготовки наукової статті з психології

Основні вимоги до укладання статті

- З вересня 2017 року згідно із Законом України «Про вищу освіту» у статті не допускається використання даних, які було представлено у захищених дисертаційних дослідженнях, а також опублікованих раніше статтях.

- Наукові видання віддають перевагу статтям, що мають емпіричну частину. Суто теоретичні роботи друкуються в обмеженій кількості та за умови, якщо вони мають суттєву наукову актуальність. Також важливим є те, щоб дослідження були цікавими та зрозумілими не

тільки вітчизняним, але й іноземним науковцям (особливо в аспекті того, що вони друкуватимуться англійською).

- Обсяг статті: від 10 (без урахування списків літератури та резюме) до 30 сторінок.

- У статті (відповідно до вимог вагомих наукових видань (Scopus, Web of Science)) мають бути посилання на іншомовні джерела (мінімум 20%).

- Переклад англomовних частин статті засобами онлайн-сервісів (типу Google Translate, Yandex переводчик, тощо) є неприпустимим.

- Максимальна кількість авторів у статті – три особи.

- Статті, підготовлені без урахування вимог, не розглядаються.

Структура статті з психології

1. Номер УДК.

2. Ім'я, прізвище, інформація про автора (вчене звання, науковий ступінь, назва та адреса організації, в якій працює автор) (курсив).

3. Назва статті (ВЕРХНІЙ РЕГІСТР). *Важливо! Назва роботи може містити не більше 10 слів, має розкривати сутність проблеми та бути цікавою широкому загалу науковців. Слід уникати скорочень.*

4. Резюме і ключові слова (курсив) мовою статті з такими обов'язковими елементами: актуальність проблеми, мета, методи та результати дослідження (від 200 до 300 слів та 5-10 ключових слів).

5. Текст статті, де присутні такі необхідні елементи:

Вступ / Introduction. Постановка проблеми, її актуальність для теорії і практики;

Мета та завдання / Aim and tasks. Завдання мають бути направлені на узагальнення даних, спрямованих на формулювання гіпотези або концепції, або певної моделі, розробку та виділення методів, а також умов проведення дослідження.

Методи дослідження / Research methods Методи дослідження передбачають опис їх основного змісту, характеристик і показників, які вони фіксують, та одиниць вимірювання.

Результати / Research results Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Теоретичний аналіз не повинен обмежуватися посиланнями на авторів, які вивчали порушене питання. Він повинен містити стисле узагальнення отриманих ними даних із виділенням напрямків, тенденцій, підходів до пізнання проблеми. *Не допускається перерахування прізвищ науковців!* Опис емпіричних результатів повинен містити конкретні дані, що підтверджують статистичну достовірність отриманих результатів. Вони можуть бути представлені у вигляді таблиць, графіків, діаграм з подальшою інтерпретацією.

Обговорення / Discussion. По завершенні описання вирішених завдань бажано провести порівняльний аналіз отриманих даних з результатами інших дослідників, що вивчали це питання (з'ясувати, чи проведене Вами дослідження підтверджує або спростовує гіпотези інших науковців).

Висновки / Conclusion Висновки з дослідження, які стисло висвітлюють сутність отриманих результатів згідно з поставленими у роботі завданнями. *Важливо! У висновках не повинно бути даних, яких немає у змісті статті!*

6. Література, оформлена за вимогами ВАК України, поданими в Бюлетні ВАК України № 3 за 2008 р.

7. Література в романському алфавіті (транслітерована).

8. Інформація українською чи англійською мовою (відмінною від мови статті):

– ПІБ автора, інформація про автора (вчене звання, науковий ступінь, назва та адреса організації, в якій працює автор)

– Назва статті.

– Авторське резюме (актуальність, мета, методи, результати дослідження та висновки) обсягом близько 300 слів і ключові слова.

* імена, прізвища транслітеруються, назви статей та решта інформації перекладаються. При транслітерації слід дотримуватись вимог постанови Кабінету Міністрів України «Про впорядкування

транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27 січня 2010 р. №55

Основні вимоги до укладання тез

Структурними частинами тез є такі (якщо видавець не заявляє про свої вимоги):

Вступ. Постановка проблеми, її актуальність для теорії і практики;

Мета та завдання Завдання мають бути направлені на узагальнення даних, спрямованих на формулювання гіпотези або концепції, або певної моделі, розробку та виділення методів, а також умов проведення дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Теоретичний аналіз не повинен обмежуватися посиланнями на авторів, які вивчали порушене питання. Він повинен містити стисле узагальнення отриманих ними даних із виділенням напрямків, тенденцій, підходів до пізнання проблеми. Опис емпіричних результатів повинен містити конкретні дані, що підтверджують статистичну достовірність отриманих результатів. Вони можуть бути представлені у вигляді таблиць, графіків, діаграм з подальшою інтерпретацією.

Висновки з дослідження, які стисло висвітлюють сутність отриманих результатів згідно з поставленими у роботі завданнями.

ЗМІСТ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття 1.

Тема 1. Загально-методологічні основи наукових досліджень

Опрацювати такі теоретичні питання за лекційним матеріалом та за науковою літературою:

1. Загальне визначення науки, цілі та завдання науки, структура науки [джерело 1, с.8-29; джерело 2, с. 28-37].
2. Поняття про методологію психологічної науки [джерело 2, с. 5-11].
3. Типи наукових досліджень [джерело 1, с.29-32].
4. Етапи наукового дослідження.
5. Структурні компоненти теоретичного та емпіричного рівнів дослідження [джерело 1, с.37-41]: проблема, теорія, структурні елементи теорії (поняття, категорія, науковий термін), види категорій та понять (наукова думка, положення, учення, ідея, принцип).
6. Структура емпіричного рівня дослідження (факти, емпіричні узагальнення, закони/залежності) [джерело 1, с. 41-45; джерело 2, с. 42-44].

Практичне завдання. Із пропонованих нижче тем обрати одну на вибір (можна придумати свою тему), обґрунтувати її актуальність (у межах 2-3 абзаців).

- *Особливості співвідношення вроджених і набутих інтелектуальних здібностей.*
- *Психологічні чинники сумісності у міжособистісних стосунках подружжя.*
- *Особливості пізнавальних процесів дітей дошкільного віку з вадами мови.*
- *Вплив стилю сімейного виховання на виникнення і розвиток тривожності у дітей старшого дошкільного віку.*
- *Вплив гендерних відмінностей на формування взаємовідносин у юнацькому віці.*

- *Вплив батьківської сім'ї суб'єкта на формування уявлень про свою майбутню сім'ю.*
- *Психологічні чинники скоєння правопорушень школярами*
- *Вплив стилю управління на психологічний клімат організації.*
- *Взаємозв'язок тривожності та соціофобії у студентів*
- *Гендерні особливості булінгу в юнацькому віці*
- *Феномен навченої безпорадності в осіб з психосоматичними розладами*
- *Вплив соціальних мереж на формування самооцінки підлітків*
- *Вплив соціальних мереж на стиль життя особистості*
- *Особливості конфліктної поведінки людей з різним рівнем ригідності*
- *Вплив соціально-психологічного клімату в колективі на емоційне вигорання особистості*
- *Особливості психологічної реабілітації хворих у постінсультний період*
- *Вплив стилю сімейного виховання на формування самооцінки дитини*

Завдання для самостійної роботи

1. Виконати творче завдання на одну з тем:

- Етичні принципи дослідника
- Професійно значущі якості особистості дослідника/вченого
- Плагіат та його ознаки
- Деструктивні наслідки використання плагіату у наукових дослідженнях

Написати есе на одну з обраних тем (невеликий виклад з висловленням індивідуальної думки, міркувань, із суб'єктивним баченням проблеми та з дотриманням логіки аргументації).

Література:

1. Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Методика та організація наукових досліджень із психології

2. Туриніна О. Л. *Методологія та методи психологічного дослідження.*

Практичне заняття 2.

Тема 1. Загально-методологічні основи наукових досліджень

Практичне завдання. Із запропонованих нижче тем обрати одну на вибір (можна придумати свою тему), визначити об'єкт дослідження, сформулювати предмет дослідження та гіпотезу.

- *Особливості співвідношення вроджених і набутих інтелектуальних здібностей.*
- *Психологічні чинники сумісності у міжособистісних стосунках подружжя.*
- *Особливості пізнавальних процесів дітей дошкільного віку з вадами мови.*
- *Вплив стилю сімейного виховання на виникнення і розвиток тривожності у дітей старшого дошкільного віку.*
- *Вплив гендерних відмінностей на формування взаємовідносин у юнацькому віці.*
- *Вплив батьківської сім'ї суб'єкта на формування уявлень про свою майбутню сім'ю.*
- *Психологічні чинники скоєння правопорушень школярами*
- *Вплив стилю управління на психологічний клімат організації.*
- *Взаємозв'язок тривожності та соціофобії у студентів*
- *Гендерні особливості булінгу в юнацькому віці*
- *Феномен навченої безпорадності в осіб з психосоматичними розладами*
- *Вплив соціальних мереж на формування самооцінки підлітків*
- *Вплив соціальних мереж на стиль життя особистості*
- *Особливості конфліктної поведінки людей з різним рівнем ригідності*
- *Вплив соціально-психологічного клімату в колективі на емоційне вигорання особистості*

- *Особливості психологічної реабілітації хворих у постінсультний період*

- *Вплив стилю сімейного виховання на формування самооцінки дитини*

Приклад виконання завдання

	<i>Тема</i>	<i>Об'єкт</i>	<i>Предмет</i>	<i>Гіпотеза</i>
.	Зв'язок рівня тривожності медичних працівників зі стажем їх професійної діяльності	представники медичних професій з різним стажем роботи за фахом	тривожність як прояв професійної деформації медичних працівників	рівень тривожності медичних працівників може бути зумовлений стажем їх професійної діяльності
.	Позитивний емоційний настрій дитини дошкільного віку як передумова оптимального розвитку розумових здібностей	діти дошкільного віку з різним рівнем розвитку розумових здібностей	передумови розвитку розумових здібностей дошкільників	оптимальний розвиток розумових здібностей дитини дошкільного віку знаходиться у прямій залежності від позитивного емоційного настрою
.	Вплив мотивації досягнень учнів юнацького віку на шкільну успішність	школярі юнацького віку	мотивація досягнень як новоутворення юнацького віку	мотивація досягнення старшокласників пов'язана з рівнем їх навчальних мотивів та успішністю

Практичне заняття 3-4.

Тема: Методи і методологія наукових досліджень

Опрацювати такі теоретичні питання за лекційним матеріалом та за науковою літературою:

1. Методи і методологія наукових досліджень [джерело 1, с.45-54; джерело 2, с.68-70].
2. Класифікація методів психології [джерело 2, с.72-76].
3. Загальнонаукові методи пізнання [джерело 1, с. 55- 64].
4. Конкретні наукові методи психологічних досліджень [джерело 1, с. 100-112].
5. Неекспериментальні методи дослідження [джерело 2, с.77-91].
6. Методи збору інформації [джерело 2, с. 91-95].
7. Метод вивчення продуктів діяльності [джерело 2, с.96-98].
8. Експериментальні методи [джерело 2, с.101-109].
9. Математичні та статистичні методи [джерело 2, с.109-111].

Практичне завдання.

- дібрати методи дослідження відповідно до пропонованих тем (одна на вибір).
- скласти перелік запитань для проведення опитування, анкетування, інтерв'ю;
- скласти план для проведення спостереження за однією із тем дослідження.

Література:

1. Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Методика та організація наукових досліджень із психології
2. Туриніна О. Л. Методологія та методи психологічного дослідження.

Практичне заняття 5.

Тема 5. Структура наукового дослідження з психології

Опрацювати такі теоретичні питання за лекційним матеріалом та за науковою літературою:

1. Загальна характеристика випускних робіт з психології.

2. Етапи виконання наукової роботи студентів-психологів.
3. Структура кваліфікаційної роботи.
4. Виконання та оформлення випускних робіт.
5. Порядок захисту випускної роботи.

Практичне завдання. Із пропонованих нижче тем обрати одну на вибір (можна брати свою тему), сформулювати завдання дослідження. Завдання слід виконувати на основі опрацювання теоретичного матеріалу (Лекція 5, с.7-8).

- *Особливості співвідношення вроджених і набутих інтелектуальних здібностей.*
- *Психологічні чинники сумісності у міжособистісних стосунках подружжя.*
- *Особливості пізнавальних процесів дітей дошкільного віку з вадами мови.*
- *Вплив стилю сімейного виховання на виникнення і розвиток тривожності у дітей старшого дошкільного віку.*
- *Психологічні чинники скоєння правопорушень школярами*
- *Вплив стилю управління на психологічний клімат організації.*
- *Взаємозв'язок тривожності та соціофобії у студентів*
- *Вплив соціальних мереж на формування самооцінки підлітків*
- *Особливості конфліктної поведінки людей з різним рівнем ригідності*
- *Вплив соціально-психологічного клімату в колективі на емоційне вигорання особистості*
- *Особливості психологічної реабілітації хворих у постінсультний період*
- *Вплив стилю сімейного виховання на формування самооцінки дитини*

Практичне заняття 6.

Тема. Вимоги до оформлення випускних робіт

Практичне завдання (робота в парах): на матеріалі однієї із представлених кваліфікаційних робіт виконати аналіз наукової роботи за таким алгоритмом:

а) формулювання теми (чи є актуальною; наскільки відображає проблемність; чіткість і зрозумілість);

б) обґрунтування актуальності теми (чи достатньо визначено; чи дійсно проблема є актуальною);

в) формулювання мети, об'єкта, предмета, гіпотези (чи відповідає вимогам формулювання, чи корелює з темою);

г) відповідність завдань змісту роботи і висновкам;

д) структура роботи (наявність відповідних висновків у кінці розділів; відповідність назв розділів і підрозділів їх змістовому наповненню)

ж) оформлення:

- обсяги розділів, їх пропорційність
- наявність та оформлення цитат, посилань, прізвищ дослідників
- використання лапок
- використання жирного шрифту, курсиву
- структурування абзаців
- розташування тексту відносно сторінки (1-2 рядки на початку сторінки, заголовки посередині чи збоку тощо)
- оформлення схем, таблиць, формул, тощо
- оформлення бібліографії
- оформлення додатків

Завдання для самостійної роботи

1. Виконати практичні завдання:

– Визначити й обґрунтувати критерії оцінки готовності наукової роботи

– Розробити практичні рекомендації для підготовки до публічного захисту наукової роботи

– Підготовка наочної презентації результатів наукового дослідження – основні вимоги до змісту і оформлення візуальних матеріалів.

Практичне заняття 7.

Тема. Методика написання статей з психології

Практичне завдання (підготуватися заздалегідь).

1. У інтернет-мережі знайти статтю з психології, опубліковану у будь-якому фаховому збірнику наукових видань (збірниках матеріалів конференцій, вісниках університету тощо).

2. Обрану статтю можна скачати або ж скопіювати в окремий документ.

3. Проаналізувати статтю за таким алгоритмом:

- Назва статті та її автор
- Назва збірника, у якому ця стаття опублікована
- Яка основна ідея статті відповідно до анотації (резюме)
- У чому полягає актуальність проблеми, яку порушує автор статті
- Які методи дослідження використовує автор
- У чому полягає сутність описаного дослідження (що досліджували, кого досліджували, що виявили)
- Які висновки було сформульовано на основі викладеного матеріалу.

Завдання для самостійної роботи

Написати коротке есе (невеликий виклад з висловленням індивідуальної думки, міркувань, із суб'єктивним баченням проблеми та з дотриманням логіки аргументації) на одну з обраних тем:

1. Наукова організація та гігієна розумової праці.
2. Психопрофілактика перевантажень під час дослідницької діяльності.

СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ ТА ВИМОГИ

Навчальні досягнення здобувачів вищої освіти під час освоєння курсу «Методологія та організація наукових досліджень» оцінюються за 100-бальною шкалою Університету, чотирибальною шкалою і шкалою оцінок ЄКТС. На поточний контроль відводиться 100 балів.

Оцінювання поточної успішності студентів на окремих навчальних заняттях та за виконання завдань самостійної роботи визначається диференційовано, відповідно до рівня складності завдань, та встановлюється в межах від 0 до 10 балів.

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на практичних заняттях залежить від дотримання таких вимог:

- своєчасність виконання навчальних завдань;
- повний обсяг їх виконання;
- якість та точність виконання навчальних завдань;
- самостійність виконання;
- творчий підхід у виконанні завдань.

Виконання модульних контрольних робіт, завдань самостійної роботи та індивідуальних завдань є обов'язковим. До їх виконання допускаються всі студенти. Студент, який не виконав поточних завдань, не підготувався до практичних занять не отримує жодного бала. Поточну заборгованість, пов'язану з недостатньою підготовленістю до навчальних занять, студент повинен ліквідувати шляхом виконання у визначений термін завдань, передбачених програмою. За виконанні завдання нараховуються від 0 до 5 балів.

Студенти, які за результатами поточного контролю набрали менше 60 балів, вважаються такими, що мають академічну заборгованість, ліквідація якої є обов'язковою.

Критерії оцінювання успішності навчання

1. Завданням **поточного контролю** є систематична перевірка розуміння та засвоєння програмного матеріалу шляхом усного та письмового опитування, аналіз виконання завдань індивідуальної та самостійної роботи, умінь самостійно опрацьовувати тексти, здатності

публічно, письмово чи в електронному форматі представляти певний матеріал та ін.

Критеріями оцінювання у ході поточного контролю є:

а) під час поточної аудиторної роботи на лекційних та семінарських заняттях:

- активна участь у дискусіях та пропонуваннях форм роботи на лекційних та практичних заняттях;

- доповнення та запитання на лекційних та практичних заняттях.

б) при усних відповідях:

- повнота розкриття питання;

- логіка викладення, культура мовлення;

- впевненість, емоційність та аргументованість;

- використання основної та додаткової літератури (навчальних посібників, журналів, інших періодичних видань, інтернет-ресурсів тощо);

- аналітичні міркування, уміння робити порівняння, висновки.

в) при виконанні письмових завдань:

- повнота розкриття питання;

- цілісність, систематичність, логічна послідовність;

г) при виконанні завдань для самостійної та індивідуальної роботи:

- повнота виконання завдання;

- творчість та самостійність виконання.

2. Критерії оцінювання модульних контрольних робіт:

Модульна контрольна робота № 1 містить 10 тестових завдань, кожне з яких оцінюється 1 балом

Модульна контрольна робота № 2 містить завдання, яке оцінюється за 10-бальною системою за шкалою:

Бали	Критерії оцінювання
9-10	Студент виконав завдання правильно, роботу оформлено належним чином або ж допущено незначні недоліки у оформленні
7-8	Студент виконав завдання правильно, але допущено несуттєві неточності
5-6	Студент при виконанні завдання допустив незначні помилки, які

	не вплинули на розв'язок або незначно його спотворили.
3-4	Студент продемонстрував схему виконання завдання, але допустив грубі помилки або не може виконати той чи інший етап розв'язування.
1-2	Студентом зроблені певні спроби розв'язання завдання, в розв'язку є раціональні зерна, але завдання в цілому виконано неправильно, допущені грубі помилки

Завдання до модульних контрольних робіт формуються на змісті теоретичних питань та практичних завдань відповідного змістового модуля.

3. Завданням **підсумкового контролю** (заліку) є комплексна діагностика результатів навчання, глибини засвоєння студентом програмного матеріалу з навчальної дисципліни, логіки та взаємозв'язків між окремими його змістовими модулями, здатності до творчого використання набутих знань. Заліковий бал виставляється за результатами навчальної діяльності студентів під час вивчення дисципліни.

Критерії оцінювання виконання практичних завдань надаються студентам у змісті кожного заняття.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ТА ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛ

Основна

1. Артемчук Г. І. Методика організації науково-дослідної роботи: навч. посіб. для студ. та викл. вищ. навч. закл. / Г. І. Артемчук, В. М. Курило, М. П. Кочерган. - К. : Форум, 2000. - 271 с.
2. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Г. О. Бірта, Ю. Г. Бургу ; МОН України, Полтавський ун-т економіки і торгівлі. - К. : Центр учбової літератури, 2014. - 142 с.
3. Бочелюк В. Й. Методика та організація наукових досліджень з психології. Навч. пос./ В. Й. Бочелюк, В. В. Бочелюк. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 360 с.
4. Климчук В. О. Математичні методи у психології / В. О. Климчук. – К., 2009. – 288 с.
5. Кислий В. М. Організація наукових досліджень : навч. Посібник. - Суми : Унів. кн., 2011. - 224 с
6. Конверський А. Є. Основи методології та організації наукових досліджень. Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 352 с.
7. Крушельницька, О. В. Методологія та організація наукових досліджень [Текст]: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. В. Крушельницька. - К.: Кондор, 2006. - 205 с.
8. Лефтеров В. О., Лазор К. П., Кольцов В.М. Основи науково-дослідної роботи в галузі психології : методичні рекомендації для самостійної роботи здобувачів [Електронне видання]. кафедра психології НУ «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2020. – 38 с.
9. Навчально-методичний посібник. Кваліфікаційні роботи зі спеціальності 053 Психологія. Методика підготовки, оформлення і захисту кваліфікаційних робіт (матеріали для здобувачів вищої освіти спеціальності 053-Психологія, освітніх програм Психологія; Клінічна

психологія, Клінічна психологія та реабілітація). Розробники: Чистовська Ю. Ю., Смалиус Л. Н.; Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького. – Черкаси: Вид. від. Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького, 2024 – 64 с.

10. Методичний посібник з курсу «Методологія та організація наукових досліджень». Тематика та зміст практичних занять (додаток до робочої навчальної програми). Для здобувачів вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» освітнього ступеня «магістр». / Смалиус Л. Н. – Черкаси: Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2024. – 24 с.

11. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень. Навчальний посібник. / Г. С. Цехмістрова. – Київ : Видавничий Дім «Слово», 2004. – 240 с.

12. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. - 6-те вид., допов. і переробл. – К.: Знання, 2008. - 310 с.

Додаткова

13. Горбунова В. В. Етичні та правові аспекти психологічних досліджень // Практична психологія соціальна робота. – № 3. – 2005. – С. 18-23.

14. Гранатуров В. Проблеми побудови визначень та класифікації об'єктів у дисертаційних дослідженнях / В. Гранатуров // Бюлетень Вищої атестаційної комісії України.- 2011.- № 7.- С. 31-33.

15. Гуманістичні орієнтири в методології психологічної науки: монографія / Г. О. Балл [та ін.]; за ред. Г. О. Балла; Ін-т психології ім. Костюка. - К.: Педагогічна думка, 2007. - 98 с. - Бібліогр.: с. 95.

16. Смалиус Л. Н. Підготовка до державної атестації: навч.-метод. посіб. для студ. напрямів підготовки «Психологія», «Практична психологія» денної та заочної форм навчання. / Л. Н. Смалиус, Н. В. Шавровська. – Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2012. – 96 с.

17. Приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел, який наводять у дисертації, і списку опублікованих робіт, який наводять в авторефераті // Бюлетень ВАК України. – 2009. – № 5. – С. 26-30. – Режим доступу [Електронний ресурс]: http://ite.ksu.ks.ua/system/files/bjuleten_vak_ukrajini_no_5_2009.pdf

18. Довідник здобувача наукового ступеня. Збірник нормативних документів та інформаційних матеріалів з питань атестації наукових кадрів вищої кваліфікації / Упорядник Ю.І.Цеков; переднє слово Р. В. Бойка. - К.: Редакція "Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України", 2000. - 64 с. -[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/DOVIDNIK_251110_3.pdf

Навчально-методичне видання

Смалиус Людмила Никифорівна

Навчально-методичний посібник з курсу

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

для здобувачів вищої освіти спеціальності С4 «Психологія» другого
(магістерського) рівня вищої освіти

Підписано до друку 25.02.2026. Формат 60x84/16.

Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Ум. друк. арк. 3.